

838

Fluorentin

203.7

11-21

Unp - Gew. 1894



10001

2010

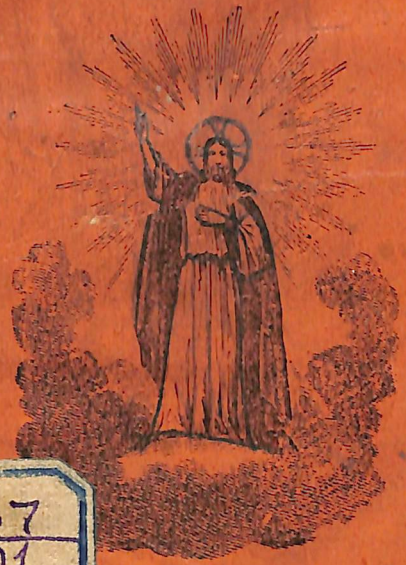
34

ԴԱՍԱՏԵՏՐ

ՄԵԿԵՆՈՒԹԵԱՆ

ԽՈՐՀՐԴՈՅ ԵՒ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆՅ

ՍՐԻՈՅ ՊԱՏԱՐԱԳԻՆ



203.7
7-21

ՆՈՐ ՆԱԽԻՋԵՒԱՆ,

ի Տպար. Ա. Զամիկեան եւ Վ. Բիրլեան.

1894 = ՌՅԽԳ

203.7
7-21
պ.

ԴԱՍԱՏԵՏՐ

ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ

ԽՈՐՀՐԴՈՅ ԵՒ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆՑ

ՍՐԻՈՅ ՊԱՏԱՐԱԳԻՆ



980

ՆՈՐ ՆԱԽԻՋԵԱՆ,

ի Տպարանի Ա. Զամինեան եւ Վ. Բիրշեան.

1894 = ՌՅԽԴ

30948-4.1

Հրամանաւ. Սրբազնագոյն Կարօղիկոսի ամենայն
Հայոց S. S. ՄԿԻՏՁԻ:



5237 14101-58
38

ՀՐԱՄԱՆԱՅ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻԹԵԱՆ.

ի Թէոդոսիա, ի 22 հոյեմբերի 1862.

ԾԱՆՈՒՅՈՒՄՆ



յս դասատետրը քա-
ղուած մի է այն ըն-
դարձակ աշխատա-
սիրութեան որ կ'աւտրաս-
տուի ի վերայ Կարգաւորու-
թեան հասարակաց աղօթից
Հայաստանեայց եկեղեցւոյ: Եւ
այն քահանայից եւ ընդհանրապէս
աստուածաբանական գիտութեան հե-
տեւողաց հարկաւոր է, սա այն կեր-
պով գրուած է որ ամենայն բարեպաշտ հաւա-
տացելոց պիտանի եւ օգտակար լինի, ուստի
եւ ազգային միջակ ու բարձրագոյն ուսումնա-
րանաց անշուշտ կարեւոր:

Մեր ազգին եկեղեցական մատենագրութեանը
հմուտ եղողներուն յայտնի է որ երեք գլխա-
ւոր հեղինակ եւ առաջնորդ ունիմք իմն ատե-
նէն Մեկնութեան խորհրդոյ սուրբ Պատարագին,

այսինքն Մեծն Խոսրով՝ սուրբ Նարեկացւոյն հայ-
րը, երանելին Ներսէս Լամբրոնացի, եւ Յովհան-
նէս Արհիշեցի սրբակրօն վարդապետը: Տարա-
կոյս չկայ որ սուրբ Պատարագի խորհրդոյն ըստ
արժանւոյն խորհրդագգած լինեցանկացողը կա-
րող է նոցա, մանաւանդ Լամբրոնացւոյն՝ գը-
րուածքը կարդալ: Բայց այս մեր փոքրիկ դասա-
տետրակն եւս՝ իբրեւ անոնց մէկ քաղնածքը՝
իւր պիտանութիւնն ունենալով, յուսամք թէ սի-
րով կընդունուի յամենայն բարեպաշտից եւ ի
վարժապետաց կրօնական գիտելեաց ազգիս:

Գ. Վ. Ա.

ԴԱՍԱՏԵՏՐ

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Խ Ո Ր Հ Ր Դ Ո Յ Ե Ի Ա Ր Ա Ր Ո Ղ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Յ

Ս Ր Բ Ո Յ Պ Ա Տ Ա Ր Ա Գ Ի Ն.

ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՔ.

Հ. Ի՞նչ է պատարագը.

Պ. Պատարագն է անարիւն զոհ մարմնոյ
եւ արեանն Քրիստոսի Տեառն մերոյ, զոր
ինքն Քրիստոս եւ եկեղեցին Քրիստոսի կը-
մատուցանեն Աստուծոյ ի ձեռն քահանայից
ընդ տեսակօք հացի եւ գինւոյ՝ իյիշտոակ
պատարագի սրբոյ Խաչին:

Հ. Ընդէր զոհ կասուի պատարագը.

Պ. Վասն զի հին ատենի օրսաքին զոհե-
րուն պէս կմատուցուի Աստուծոյ, փոխարկ-
մամբ հացին եւ գինւոյ իմարմին եւ յարիւն
Քրիստոսի:

Հ. Ո՞վ է մատուցողը սուրբ պատարագին.

Պ. Միայն քահանայական կարգն ունողք, որք եւ իրենց պատարագ մատուցած օրը ժամատար կասուին, այսինքն այն օրուան ժամ երգութիւնը կատարող ու պատարագը մատուցող:

Հ. Ընդէր կասուի թէ Քրիստոս եւ եկեղեցին Քրիստոսի կմատուցանեն պատարագը Աստուծոյ.

Պ. Վասն զի պատարագի խորհրդոյն բուն մատուցողը ինքն իսկ Քրիստոս է՝ քահանայապետն ճշմարիտ. բայց եւ ամենայն հաւատացեալք, — որոց գլուխք եւ պաշտօնեայք են եպիսկոպոսներն ու քահանաները, — կրմատուցանեն այս գերագոյն զոհ՝ ըստ հրամանի Փրկչին որ ասաց առաքելոց. «Ձայս արարէք առ իմոյ յիշատակի». — Այսպէս ըրէք իմ յիշատակիս համար:

Հ. Ժամարար քահանային սուրբ պատարագը մատուցանելու համար ըրած պատրաստութիւնները որոնք են.

Պ. Օրերով առաջ եկեղեցւոյ գաւիթը կամ ժամատան մէջ ննջել, վերջին իրիկունը ութը կանոն կամ գոնէ մէկ կանոն սաղմոս քաղել, եւ պատարագ մատուցանելու օրը ուրիշ քահանայի մը առջեւ իւր մեղքերը խոստովանիլ:

Հ. Ե՞րբ հաստատեց Քրիստոս պատարագի խորհուրդը.

Պ. Իւր չարչարանաց նախընթաց օրը, յորում հացն ու բաժակը առաւ ու ասաց. «Այս է մարմին իմ որ վասն ձեր եւ բազմաց բաշխի:—Այս է արիւն իմ որ յաղագս ձեր եւ բազմաց հեղանի:—Ձայս արարէք առ իմոյ յիշատակի». այսինքն. Այս իմ մարմինս է որ ձեզի եւ ուրիշ շատերուն համար կբաժնուի:—Այս իմ արիւնս է որ ձեզի ու շատերուն համար կթափուի:—Այս բանս ըրէք իբրեւ ինծի յիշատակ:

Հ. Ի՞նչ վախճանաւ կմատուցուի սուրբ պատարագը.

Պ. ա. Իվառարանութիւն Աստուծոյ՝ իբրեւ ողջակէզ. բ. Իքաւութիւն եւ իթողութիւն մեղաց՝ իբրեւ զոհ քաւութեան. գ. ինչան գոհութեան եւ շնորհակալութեան մերոյ առ Աստուծ. եւ դ. Իհայցուած շնորհաց եւ ողորմութեանն Աստուծոյ:

Հ. Ո՞ւմ համար կմատուցուի սուրբ պատարագը.

Պ. Վասն ամենայն մարդկան՝ կենդանեաց եւ ննջեցելոց:

Հ. Ո՞ւր կամ ինչպիսի տեղեր կարելի է մատուցանել սուրբ պատարագը.

Պ. Եկեղեցիներու եւ օրհնեալ մատուռներու մէջ, օծեալ վէմ ունեցող սեղանի վերայ:

Հ. Շարժական սեղանի վերայ կարելի է պատարագ մատուցանել:

Պ. Այո, եւ այս սովորութիւնը շատ հին է ամենայն եկեղեցեաց մէջ:

Հ. Սկիզն ու մաղզման ինչպէս պիտի լինին.

Պ. Հին ատենի սկիզը ու մաղզման (այսինքն սկիզի ծածկոյթը կամ խուփը) կը լինէին փայտէ, քարէ, ապակիէ, ոսկորէ, պղնձէ, անագէ, արծրթէ եւ ոսկիէ. իսկ այժմ՝ վաղուց սովորութիւն եղած է ոսկիէ ընել սկիզը եւ մաղզման, կամ թէ ոսկեզօծ արծաթէ:

Հ. Քշոցը ինչ խորհուրդ ունի.

Պ. Հին սովորութիւն էր եկեղեցեաց քրիստոնէից որ սեղանոյն քովը ճանճ քշելու գործիք մը կդրուէր, եւ կիսասարկաւադներէն մէկը անով սկիզէն հեռու կքշէր ճանճերը: Յետ ժամանակաց այն գործիքը գեղեցկացուցին, եւ եղաւ այժմու քշոցը՝ որ մեր Հայաստանեայց եկեղեցւոյ գեղեցիկ զարդերէն մէկն է:

Հ. Եպիսկոպոսունք եւ քահանայք պատարագ մատուցանելու ատեն ինչո՞ւ համար սովորականէն տարբեր զգեստներ կհագնին.

Պ. Աւելի վայելչութեան, մաքրութեան եւ ժողովրդեան պատկառանք ազդելու համար. ինչպէս որ հին օրինաց մէջ եւս պատուիրած էր Աստուած Մովսիսի ձեռքովը որ քահանայապետն ու քահանայք եւ բոլոր պաշտօնեայք սեղանոյն իրենց համար զատ զատ զգեստներ ունենան:

Հ. Ժամարար քահանային իրաքանչիւր զգեստները մէկ մէկ խորհուրդ կամ նշանակութիւն ունին թէ ոչ.

Պ. Սուրբ Հարք այն զգեստուց ամէն մէկուն վրայ պէս պէս բարոյական ու վայելուչ խորհրդաւորութիւններ կընեն. եւ ժամարարը ամէն մէկ զգեստը հագնելու ատեն ասած աղօթական խօսքերուն մէջ այն բարոյական նշանակութիւնները կուտայ անոնց. որ բարեպաշտական եւ գեղեցիկ արարողութիւն է:

Հ. Ժամարարին զգեստներուն բնական նշանակութիւնները ինչ են.

Պ. Սաղաւարտն ու վակասը կնգուղի կամ հովուական վեղարի տեղ են՝ գեղեցկացած. փորուրարը եւ բաղպանները հին ատենի Հրէից քահանաներուն եփուղին տեղը, եւ շուրջաւը կամ նափօրտը պատմութիւն տեղը:

ԺԱՄՈՒՅ ԿԱՄ ՅԻՇԵԼԻՔ.

Հ. Ժամուց կամ յիշելիք ասուած տուրքն ինչ է.

Պ. Ժամուց կամ յիշելիք կասուի այն կաւաւոր տուրքն որ բարեպաշտ հաւատացեալք կուտան քահանային՝ խնդրելով որ յիշէ զիրենք սուրբ պատարագին մէջ. եւ միանգամայն այս մտքով որ այն իրենց ընծայած տուրքը ապրուստ մը լինի քահանային, որ շատ օրինաւոր եւ վայելուչ բան է:

Հ. Ուրիշ ինչ տուրք կուտան հաւատացեալք ժամարարին կամ եկեղեցւոյն՝ սուրբ պատարագի համար:

Պ. Ուզողը առջի իրիկուքնէ կյուղարկէ քահանային այն օրուան նշխարքին համար ալիւր եւ բաժակին համար գինի, եւս եւ սեղանոյն վրայ վառելու մօմ, եւ ծխելու խունկ, որ խիտ հին եւ գովելի սովորութիւն է: ու մեր ազգին մէջ դեռ շատ տեղ կպահուի:

ԱՌՈՒՐՔ ԵՒ ԺԱՄ ՊԱՏԱՐԱԳԻՆ.

Հ. Ամէն օր կարելի է պատարագ մատուցանել.

Պ. Այո, եւ իսկզբան առաքեալք ամէն օր կպատարագէին. բայց յետոյ սովորութիւն եղաւ կիրակի ու շաբաթ օրերը պատարագ

մատուցանել, թէպէտ եւ ամէն օր մատուցանեն եւս արգիլած չէ:—Մեր եկեղեցւոյ ընդհանուր սովորութիւնն է՝ աղուհացից մէջ եւնիսուէացւոց ապաշխարութեան ուրբաթ օրը, կամ նաեւ բոլոր Առաջաւորաց շաբաթը չպատարագել. իսկ ուրիշ օրեր, մանաւանդ շաբաթն ու կիրակին անպատճառ պատարագ մատուցանել, եթէ մեծ արգելք մի չկայ:

Հ. Օրուան ո՞ր ժամուն կմատչի պատարագը.

Պ. Որովհետեւ առաքելական աւանդութեամբ սովորութիւն եղած է ծով բերնով պատարագելը, հարկ կհամարուի ճաշէն կամ կէսօրէն առաջ մատուցանել սուրբ պատարագը. եւ սովորաբար երրորդ ժամուն, որ է ըստ եւրոպացւոց՝ առաւօտեան իննէն մինչեւ տասը կամ տասնըմէկ:

Հ. Իրիկուն ատեն կարելի է պատարագ մատուցանել.

Պ. Այո, ա, երբոր ստիպողական հարկ մը պահանջէ, ինչպէս երբ հարկ լինի սուրբ հաղորդութիւն տալ վտանգաւոր հիւանդաց, եւ պատրաստ հաղորդ չգտնուի. եւ ք. Զատիկ եւ Ծննդեան ճրագալուցի օրերը, ինչպէս որ մեր եկեղեցւոյն առաքելական սովորութիւնն է:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿԱՐԳ ԵՒ ԱՂՕԹՔ ՊԱՏԱՐԱԳԻՆ.

Հ. Պատարագը քանի մաս կբաժանուի ընդհանրապէս.

Պ. Երկու գլխաւոր մաս, որ կասուին Պատարագ երեսայից եւ Պատարագ հաւատացեալը:

Հ. Պատարագ երեսայից ասուածը ո՞րն է:

Պ. Պատարագին այն մասն է որ երեսայք՝ այսինքն չմկրտուած անձինք, եւս եւ ապաշխարողք կամ թերահաւատք կարող էին տեսնել, որպէս զի այն միջոցին կարգացուած եւ տրուած խրատները լսեն. եւ այս մասն է պատարագին սկիզբէն մինչեւ «Իսկ մեք վառաւորեացուք» աղօթքը, կամ մինչեւ վերաբերութիւնը:

Հ. Պատարագ հաւատացելոց ասուած մասը ո՞րն է.

Պ. Պատարագին երկրորդ մասը, որ վերաբերութենէն կսկսի, վասն զի հին ատենը սովորութիւն էր այն միջոցին եկեղեցիէն դուրս հանել երեսայքը (չկնքուածները), բանադրեալները, անհաւատներն ու ապաշխարողները, եւ միայն հաւատացեալները ներսը թողուլ՝ սուրբ խորհուրդը տեսնող եւ հաղորդուող:

Հ. Պատարագին ընդհանուր կարգը նոյն է յամենայն եկեղեցիս քրիստոնէից.

Պ. Այո, նոյն է ըստ էական մասանց, բայց գրեթէ ամենայն եկեղեցիք եւս իրենց հա-

մար զատ զատ արարողութիւններով զարգարեր են պատարագի խորհրդոյ կատարումը: Եւ մեր Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պատարագի կարգադրութեան վսեմութիւնն ու գեղեցկութիւնը վկայեալ է նաեւ օտարազգի գիտուններէն (*):

Հ. Պատարագին աղօթքները հին են թէ նոր.

Պ. Ամէնն ալ շատ հին են:

Հ. Ո՞վ շարագրած է այն աղօթքները.

Պ. Առաջ Յովորոս առաքեալը մէկ քանին, գուցէ եւ այլ առաքեալք՝ հիմնադիրք իւրաքանչիւր եկեղեցեաց. բայց յետոյ առաքելաշնորհ սուրբ Հարք, եւ յանուանէ սուրբն Բարսեղ Կեսարացի եւ սուրբ Յովնան Ոսկեբերան շարագրեցին գլխաւոր աղօթքները: Փոքրինչ յետոյ կամ գրեթէ նոյն ատենները իւրաքանչիւր գլխաւոր եկեղեցիք զանազան աղօթքներով ճոխացուցեր են իրենց պատարագի հանդէսը. մեր սուրբ եկեղեցին եւս զարգարեր է իրենը մինչեւ օրբոյն Ներսիս Լամբրոնացւոյն օրերը. բայց այնուհետեւ գրեթէ բոլորովին անփոփոխ եւ անխախտ

(*) Գաղղիոյ քաջամուտ աստուածարանին մէկը կասէ, «Արարողութիւն պատարագին առ Հայս մի իգեղեցկագոհն իցն է արարողութեանց՝ ոչ միայն Արեւելից, այլ եւ արեւելեական եկեղեցւոյ»։ Եւ ուրիշ տեղ «Աքանէի արարողութիւն» կանուանէ զայն :

մնացած են ըստ ամենայն մասանց մեր պատարագի աղօթքներն ու արարողութիւնները:

Հ. Պատարագի ատեն ժողովուրդը ինչ աղօթք պէտք է ընէ.

Պ. Անպատճառ հարկաւոր է որ ժողովուրդըն հետ պատարագին մէջ ասուած աղօթքներն ընէ, կամ նոցա իմաստովը շարագրուած ուրիշ աղօթքներ՝ սկիզբէն մինչեւ վերջը. եւ ոչ թէ փայտի պէս կանգնած մտիկ ընէ, կամ թէ սրտին ուզած ժամանակը՝ պատարագի վերջանալուն չսպասելով ձգէ ելնէ դուրս, որ շատ պարսաւելի պակասութիւն է:

ԱՂՕԹՔ ԶԳԵՍՏԱԻՈՐՈՒԹԵԱՆ ՔԱՇԱՆԱՅԻՆ.

Հ. Քահանայն զգեհոտաւորութիւն առաջ ինչ աղօթք կ'ընէ.

Պ. Առաջ «Յիշեա Տէր գրաւիթ» սաղմոսը կ'սէ, յորում շատ նշանական ու գեղեցիկ իմաստներ կան.

„Քահանայք քո զգեցցին զարդարութիւն, եւ սուրբք քո ցնծալով ցնծացեն:

Յիշեա Տէր գրաւիթ եւ գամենայն նեղութիւն նորա.

Տէր, քու քահանաներուդ վայլած հագուստը արդարութիւնն է, եւ քու սուրբերուդ վայլածը ուրախութիւն եւ ցնծութիւն:

Մի մոռնար Տէր քու Դաւիթ ծառայ ու նորա նեղանդի բնութիւնը,

Որպէս երդուաւ Տեառն, եւ ուխտս եղԱստուծոյ Յակոբայ,

Թէ ոչ մտից իյարկս տան իմոյ, քէ ելից յանկողինս մահճաց իմոց.

Թէ տաց քուն աչաց իմոյ, կամ նինչ արտեանաց իմոց, կամ հանգիստ իրանաց իմոց, մինչեւ գտից զտեղի յարկի Տեառն Աստուծոյ Յակոբայ:

Անա լուսք գնմանէ լեփարաք, եւ գտաք գնա իղաշտըս մայրեաց:

Մտցուք իյարկս նորա, երկիրպագուք խեղառջ՝ որ կացեալ են ոտք նորա:

Արի Տէր իմանգիստ քո, դու եւ տապանակ կտակի սրբութեան քո:

Երեցունք քո զգեցցին զարդարութիւն, եւ սուրբք քո ցնծալով ցնծացին:

Վասն Դաւիթ սիրելոյ քո մի զարձուցաներ գերեսս քո յօծելոյ քումմէ:

Թէ նա ինչպէս երդում րրաւ քեզի, եւ ուխտեց իրրեւ Աստուծոյ Յակոբայ այս խօսքերով.

Ոչ երբեք տանս դռնէն ներս ոտք կոխեմ, ոչ երբեք անկողնիս մահճիճը ելնեմ հանգստանալու,

Ոչ երբեք քուն տամ աչքերուս, եւ ոչ արտեանունքս (բարբիւններս) փակեմ, եւ ոչ մարմնոյս անդամները հանգեցնրնեմ, — մինչեւ որ գտնեմ քէ Յակոբայ Տիրոջն ու Աստուծոյ բնակութեան տեղը ուր է:

Անա յանկարծ լսեցինք որ *Եփրատ* ըստած տեղն է, եւ մայրիներու դաշտին մէջ գտանք:

Եկեք մտնեմք նորա բնակարանը, երկրպագութիւն ընեմք այն տեղն որ նորա ոտքերը կոխեր են:

Արի եկ Տէր քու հանգչելու տեղդ, հոն բոլ զայն նաեւ քու սուրբ ուխտիդ տապանակը:

Թող քու քահանայիցդ հագուստը արդարութիւն լինի, եւ քու սուրբերդ ուրախանան ու ցնծան:

Քու Դաւիթ ծառայիդ սիրուն համար մի զարձըներ երեսդ քու օծած բազաւորեղ (կամ քահանայեղ):

Երդուաւ Տէր Դաւթի ճշմարտութեամբ, եւ ոչ որտեաց նմա. իպտողոյ որովայնի նորա նստուցանել յաբոռ. նորա :

Թե պահեսցեն որդիք քո գորենս իմ, եւ գվկայութիւնս իմ գոր ուսուցից նոցա,

Որդիք նոցա նստցին յաւիտեանս յաւիտենից յաբոռ քո :

Հաճեցաւ Տէր ընդ Սիոն, եւ ընտրեաց բնակել ինմա. ասեւ. այս է հանգիստ իմ յաւիտեանս յաւիտենից. ի սմա բնակեցայց, զի հաճեցայ ընդ սա :

Զայրիս սորաօրհնելով օրհնեցից, եւ գաղքատս սորա լցուցից հացիւ :

Երիցանց սորա զգեցուցից գիրկութիւն, եւ սուրբք սորա ցնծալով ցնծասցեն :

Անդ ծագեցից եղջիւր ի Դաւթի, պատրաստ արարից գճրագ օծելոյ իմոյ :

Թշնամեաց նորա զգեցուցից զամօք, այլ իվերայ նորա ծաղկեցի սրբութիւն իմ :

Փառք Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ. այժմեւ :

Աստուած երդում ըրած է Դաւթի ճշմարիտ երդմամբ, եւ խօսքը պահեց, որ նորա զաւակը նստեցընէ նորա աբոռը :

Եթ քու որդիքդ իմ օրենքներս պահեն, ու իմ նոցա սովորեցընելու հաւատքըս չկորսընեն,

Նոցա որդիքն եւս յաւիտեանս յաւիտենից քու աբոռը նստին :

Աստուած հաւանցաւ Սիոնի, եւ հաճեցաւ որ հոն բնակի. այս է՝ ասաց՝ իմ հանգչելու տեղս յաւիտեանս յաւիտենից. այս տեղ պիտի բնակիմ, վասն զի հաւանցայ աօր :

Սորա այրիները անպակաս պիտի օրհնեն, եւ սորա աղքատները հացով պիտի կշտացընեն :

Սորա քանաններուն հագուստ պիտի տամ փրկութիւնը, եւ սորա սուրբերը ցնծան եւ ուրախանան :

Այն տեղը Դաւթին զօրաւոր եղջիւր մը պիտի բղխեցընեն, եւ իմ օծելոյս ճրագը պիտի վառեն :

Նորա բշնամեաց երեսը ամօքով պիտի ծածկեն, իսկ իմ սրբութիւնս նորա վրայ պիտի ծլի ու ծաղկի :

Փառք Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ. այժմեւ :

Յետոյ այն վեճում ու գեղեցիկ աղօթքը կասէ, որոյ սկիզբն է «Որ զգեցեալ ես զլոյս որպէս Հանդերձ՝ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս»։ Եւ իմաստն է ինդրելի Քրիստոսէ՝ որ իւր մարդեղութեան խորհրդոյն անձառելի շնորհիւ արժանի ընէ զքահանայն մերկանալ մեղաց Հանդերձը՝ եւ զարդաթուիլ Քրիստոսի լուսափայլ շնորհօքը աստ եւ ի Հանդերձեալն, Քրիստոսի պատուիրանները անմեղութեամբ պահող քահանայից նման։

Եւ ապա կսկսի զգետտաւորուիլ՝ ամէն մէկ զգետտին պատշաճ աղօթքը ասելով։

Հ. Ժաճարարը երբ սաղաւարտը գլուխը կդնէ՝ ինչ կասէ.

Պ. „Դիր Տէր սաղաւարտ փրկութեան իզուս իմ՝ պատերազմել ընդ գորութիւնս բշնամույն. շնորհօք Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, որում վայելէ փառք իշխանութիւն եւ պատիւ՝ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամեն։

Հ. Շապկին ինչ կասէ.

Պ. „Զգեց ինձ Տէր հանդերձ փրկութեան եւ պատմութեան ուրախութեան, եւ շուրջ պատեա զգետտովս փրկութեան. շնորհօք Տ.։

Գլուխս փրկութեան սաղաւարտ մը դիր՝ Տէր, որ պատերազմիմ բշնամույն (սատանայի) գօրացը դեմ, մեր Տեառն եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի շնորհօքը, որում կվայելէ փառք իշխանութիւն եւ պատիւ՝ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտ. ամեն։

Ո՛վ Տէր, հագցուր ինձի փրկութեան հագուստը եւ ուրախութեան պատմութեանը, եւ այս փրկարար զգետտով պատե ու պահապանէ զիս։

Հ. Գօտին կապելու ժամանակ ինչ կասէ.

Պ. „Շուրջ պատեսցէ կամար հաւատոյ գմէջս սրտի իմոյ եւ գմտացս, եւ շիջուսցէ խոցանէ զխորհուրդս աղտեղիս, եւ զօրութիւն շնորհաց քոց յամենայն ժամ բլնակեսցէ խոսսա . շնորհօք Տեառն“:

Հաւատոյ կամար գօտին բոլր պատէ եւ ամբցընէ սրտիս ու մտքիս մէջքերը, եւ սրբէ ու փարատէ ասոնցմէ աղտեղի մտածմունքները, եւ քու շնորհացդ ոյժն ու զօրքը ամեն ժամանակ սոցա մէջ բնակի:

Հ. Բազպանին ինչ կասէ.

Պ. „Տուր Տէր զօրութիւն ձեռին իմոյ, եւ լուս գամենայն աղտեղութիւնս իմ, որպէս զի կարող լինիցիմ սպասաւորել քեզ անախտութեամբ հոգւոյ եւ մարմնոյ“:

Ոյժ տուր Տէր իմ ձեռքիս, եւ լուս իմ բոլոր մեղացս աղտերը, որպէս զի կարողանամ ծառայել քեզի անարատ եւ սուրբ հոգւով եւ մարմնով:

Հ. Փորութեան ինչ կասէ.

Պ. „Զգեցո՛՛ Տէր պարանոցի իմոյ զարդարութիւն, եւ սրբեա զսիրտ իմ յամենայն աղտեղութենէ մեղաց“:

Տէր, դու իմ վզիս արդարութիւն հագուեցուր, եւ սիրտս մաքրէ ամեն անեակ մեղաց աղտերէն:

Հ. Նախորդին կամ շուրջառին ինչ կասէ.

Պ. „Տէր, ողորմութեամբ քով զգեցո ինձ զգեստ պայծառ, եւ պարսպեա ընդդէմ ներգործութեանց չարին, զի արժանի եղեց փառաստորել զքո փառաստորեայ անունդ. շնորհօք Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիս.“:

Տէր, դուն ողորմէ ինձի եւ լուսապայծառ հագուստ մը հագցուր, եւ չար սատանային պատերազմներուն դէմ պարսպիպեսամրացուր զիս, որպէս զի արժանաւոր կերպով փառաստորեայ քու փառաստորեայ անունդ:

Հ. Զգեստաւորելէն յետոյ ինչ աղօթք կասէ քահանայն.

Պ. Այս խօսքերը կասէ, որ ետայեայ մարգարէութենէն առնուած են.

„Յնձասցէ անձն իմ իՏէր, զի զգեցոյց ինձ հանդերձ փրկութեան եւ պատմուհան ուրախութեան իբրեւ փեսայի եղ ինձ պսակ, եւ իբրեւ զհարսն զարդու զարդարեաց զիս, շնորհօք Տեառն մերոյ եւ Փրկչին“:

Իմ հոգիս ցնձայ եւ ուրախանայ Աստուծով, որ փրկութեան հագուստով եւ ուրախութեան պատմուհանով զգեստաւորեց զիս . փեսայի քազ մը դրաւ գլուխս, եւ հարսի զարդարանքով զարդարեց զիս:

Հ. Քահանային զգեստաւորուած ժամանակը դպիրները ինչ կերգեն.

Պ. «Խորհուրդ խորին» շարականը, որ Լերեւելցի Խաչատուր վարդապետին շարադրածն է. եւ տներուն սկզբնատառերը Խաչատուր անունը կկապեն: Իններորդ տունը «Թագաւոր երկնաւոր» ուրիշ հին շարական է՝ Ծաղկազարդի Կանոնէն առնուած:

Հ. Խորհուրդ խորին երգոյն գլխաւոր իմաստները որոնք են.

Պ. Առաջին տանը մէջ հրեշտակաց ստեղծագործութիւնը կյիշուի.

„Խորհուրդ խորին՝ անհաս՝ անսկիզբն, որ զարդարեցեր զվերին պետու-

Ո՛վ անհասանելի եւ անսկիզբն՝ խորին խորհուրդ, որ քու երկնային բազաւ-

քիանդ իյառագաստ անմատոյց լուսոյն, գերապանծ փառօք զղասս հրեղինաց:

րութիւնդ զարդարելով պատրաստեցիր իրբեա անմատ-ջելի լուսոյն առագաստ, եւ անոր բնակիչ՝ հրեղէն հրեշտակաց դասակարգութիւնները գերապանծ փառաւորութեամբ:

Երրորդին մէջ Ագամայ ստեղծուիլը:

„Անճառահրաշ գօրութեամբ ստեղծեր զԱղամ պատկեր տիրական, եւ նագելի փառօք զգեստաւորեցեր, իղրախտն Աղենի տեղի բնրկրանաց:

Անպատմելի եւ հրաշալի կարողութեամբ ստեղծեցիր զԱղամ ի պատկեր Տեառն Աստուծոյ, եւ սքանչելի փառքով զարդարած դիրք գնա Աղին դրախտին մէջ, այն ուրախութեան եւ ցնծութեան տեղը:

Երրորդին մէջ Քրիստոսի չարչարանօքն եղած փրկագործութիւնը:

„Զարջարանօք քո սուրբ միածնիդ նորոգեցան արարածք ամենայն, եւ վերստին մարդն անմահացաւ՝ զարդարեալ ի զգեստ անկողովատելի:

Քու սուրբ միածին Որդւոյդ չարջարանօքը բոլոր արարածներդ նորոգուեցան, եւ մարդս նորէն իւր անմահութիւնը ձեռք ձգեց ու անկապտելի հագուստով զարդարուեցաւ:

Զորրորդին մէջ Հոգւոյն սրբոյ առաքելոց վերայ ի ջնալը եւ միւս տներուն մէջ քահանայական զգեստուել յիշատակութիւնն ու խորհուրդները:

„Անձրեւածին բաժակ հրաճոսան, որ հեղար յառաքեալսն իսուրբ վերնատանն, հեղ եւ իմեզ Հոգի սուրբ Աստուած՝ ընդ պատմութեանն զքո գիմաստութիւն:

„Տան քում վայելէ սրբութիւն, որ զգեցար զվայելչութիւն. սրբութիւն փառաց ընդ մեջ քո ածեալ. պատեա զմէջս մեր ճշմարտութեամբ:

„Որ զարարեագործ բազուկս քո տարածեցեր ընդդէմ աստեղաց, հաստատեա իրազուկս մեր կարողութեամբ, համբարձմամբ ձեռքս առ քեզ միջնորդել:

„Ինչամամբ բազ իղլուխ պատեցես զմիտս եւ զգայարանս՝ խաջանիշ ուրարամբ ըստ Անարովնի, ծաղկեալ յոսկերել ի զարդ խորանին:

„Բամից բոլորից տիրապէս Աստուած պետական, նափորտապատ սիրով զմեզ զգեստաւորեցեր՝ քումսուրբ խորհրդոյդ լինել սպասաւոր:

Շնորհաց անձրեւը կրակի պէս բափող բաժակ, դուռն որ սուրբ վերնատունին մէջ առաքելոց վրայ բափուեցար, իմ սուրբ Հոգիդ Աստուած, բափե նա եւ մեր վրայ այն պատմութեանն հետ քու իմաստութիւնդ:

Քու տանդ յիրանդ սրբութիւն կվայելէ, վասն զի քու հագուստդ ալ վայելչութիւն է, եւ սրբութիւնն ու փառքը զօտիի պէս մէջքդ պատած եւ. ճշմարտութեամբ պատեամբացուր մեր մէջքը:

Պու որ քու արարչական ձեռքերդ աստեղաց դէմ տարածեցիր, ոյժ ու ամբութիւն տուր մեր ձեռքերուն որ երբ վեր վերցընեմք՝ կարողանամք արժանապէս միջնորդ լինել առ քեզ:

Մեր գլուխը բազ եւ պտակ դնելով՝ մեր միտքն ու զգայարանքը պատե խաջանե ուրարով մը՝ Անարունի ուրարին նման, որ ոսկերել ծաղկներով վրանուած էր ի զարդ խորանին վկայութեան:

Տէր Աստուած, իշխան եւ արարիչ ամենայն արարածոց, դու միայն եւ որ զգեստաւորեցիր զմեզ սուրբ սիրով իբրեւ շուրջառով, որպէս զի արժանապէս ծառայեմք քեռ սուրբ խորհրդոյդ:



„Թագաւոր երկնաւոր, գեկեղեցի քո անշարժ պահեա, եւ գերկրպագուս անուանդ քում պահեա իխաղաղութեան“ :

Երկնաւոր բագաւոր, քու եկեղեցիդ անշարժ պահե, եւ քու անուանդ երկրպագութիւն ընողները խաղաղութեան մեջ պահպանե:

ՍԿԶԲՆԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏԱՐԱԳԻՒՆ.

Հ. Ի՞նչ նշանակութիւն ունի քաջանային ձեռք լուանալը՝ բեմն ելնելէն առաջ.

Պ. Ինչպէս որ սովորութիւն է սեղան շրտեղէն առաջ ձեռք լուանալ, նոյնպէս պէտք է սուրբ եւ մաքուր սրտիւ (որոյ օրինակ է ձեռաց լուացմունքը) սուրբ սեղանոյն մերձենալ. ինչպէս որ կասէ քաջանայն.

„Լուացայ սրբութեամբ զձեռս իմ եւ շուրջ եղեց ըզսեղանով քով Տէր“:

Սուրբ եւ մաքուր կերպով ձեռքերս լուանամ ու այնպէս քու սեղանիդ քովը նըստիմ, Տէր:

Հ. Այն սաղմոսին միւս տներն ալ խորհրդաւոր են.

Պ. Այո, եւ իրարու հետ գեղեցիկ կապակցութիւն ունին, որոց գլխաւոր իմաստն այս է որ Աստուծոյ մօտենալ ուզողը պէտք է հեռանայ իմեղաց եւ յանգեղջ մեղաւորաց:

Հ. Ինչո՞ւ համար սուրբ Աստուածածնի բախտասութիւնը կ'ընդրէ ժամարարը պատարագին սկիզբէն.

Պ. Անոր համար որ կճանչնայ իւր եւ ժողովրդեան մեղաւորութիւնն ու անարժանութիւնը, ուստի սրբոյ Կուսին եւ ամենայն սրբոց բախտասութիւնը մէջ կ'ընդրէ, որպէս զի գիւրաւ ընդունի յԱստուծոյ մեղաց թողութիւն, եւ սուրբ խորհուրդը արժանապէս կատարելու համար պէտք եղած շնորհքը. ուստի սարկաւազին քարոզած յորդորանքէն ետեւ կասէ.

„Ընկալ Տէր զաղաչանս մեր բախտասութեամբ սուրբ Աստուածածնին՝ անարատ ծնողի միացնի Որդւոյ քո, եւ աղաչանօք ամենայն սրբոց քոց, եւ որոց այսօր է յիշատակ“, եւ այլն:

Ընդունե Տէր՝ մեր աղաչանքը՝ սուրբ Աստուածածնին բախտասութեամբ՝ որ քու միածին Որդւոյդ անարատ ծնողն է, եւ ամենայն սրբորոցդ աղաչանքովը, եւ անոնց՝ որոց այսօր յիշատակը կ'կատարեմք:

Հ. Ինչո՞ւ համար ժամարարը Խոստովանիւր ժողովրդեան առջեւ կասէ.

Պ. Որպէս զի մաքրուի մեղքերէն եւ ուրախութեամբ եւ վստահութեամբ մօտենայ սուրբ սեղանոյն:

Հ. Ի՞նչ ձեռով է այն Խոստովանիւր.

Պ. Այսպէս.

„Խոստովանիմ առաջի Աստուծոյ եւ սրբունեւոյ Աստուածածնին, եւ առաջի ամենայն սրբոց, եւ առաջի ձեր հարք եւ եղբարք, զամենայն մեղս զորս գործեալ եմ. քանզի մեղայ խորհրդով՝ բանիս եւ գործով, եւ ամենայն մեղօք զոր գործեն մարդիկ: Մեղայ, մեղայ. աղաչեմ զձեզ, խնդրեցք վասն իմ յԱստուծոյ գրողութիւն“:

Հ. Ժողովուրդը ինչ պատասխան կուտայ քահանային.

Պ. Վարդապետին կամ աւագ քահանային եւ կամ գարապետին բերնովը կմաղթէ որ ողորմի իրենց Աստուած, թողութիւն տայ մեղքերուն, շնորհացը մէջ հաստատուն պահէ, եւ յաւիտենական կենաց արժանի ընէ.

„Ողորմեսցի քեզ Աստուած հօգորն եւ բողոքիւն շնորհեսցէ ամենայն յանցանաց քոց անցելոյն եւ այժմուս, եւ յառաջակայն փրկեսցէ եւ հաստատեսցէ յամենայն գործս բարիս. եւ հանգուսցէ գրեզ իմանդերձեալ կեանս. ամեն“:

Հ. Քահանայն ինչ խօսքերով կընդունի Ժողովրդեան մաղթանքը.

Պ. Աստուած զքեզ աղատէ, կասէ, ամէն մեղքէ եւ փորձանքէ. Ժամանակ տայ ապաշխարելու եւ բարեգործութիւններ ընելու, եւ բոլոր ձեր առաջիկայ կեանքը ուղիղ ճանապարհի վրայ դնէ Հոգւոյն սրբոյ շնորհօքը.

„Ազատեսցէ եւ զձեզ մարդասերն Աստուած, եւ բողոքէ զամենայն յանցանս ձեր. տացէ ժամանակ ապաշխարելոյ եւ գործելոյ զբարիս. ուղղեսցէ եւ զառաջիկայ կեանս ձեր շնորհօք սուրբ Հոգւոյն հօգորն եւ ողորմածն, եւ նմա փառք յաւիտեանս. ամեն“:

Հ. Ժողովուրդը ինչպէս կվերջացնէ իւր մաղթանքը.

Պ. Կինդբէ քահանայէն սր յիշէ զիրենք անմահ Դառին առջեւը՝ սուրբ պատարա-

դին մէջ, այսինքն աղօթք ընէ իրենց համար. եւ քահանայն խօսք կուտայ.

„Յեշեսցի զմեզ առաջի անմահ զառինն Աստուծոյ“:
„Յիշեալ լիջիք առաջի անմահ զառինն Աստուծոյ“:

Հ. Ժողովուրդը ինչ խօսքերով կյուղարկէ զքահանայն դէպ խօսրբ սեղանը.

Պ. «Աղաղակեցէք առ Տէր» սաղմոսն ասելով, որոյ աւելի խորհրդաւոր խօսքերն ասոնք են.

„Մտեք առաջի նորա ցրծութեամբ. ծաներուք զի նա է Տէր Աստուած մեր“:

Նա արար զմեզ եւ ոչ մեք եւք, մեք ժողովուրդք եւ խաշն արօտի նորա:

Մտեք ընդ զրուսն նորա խոստովանութեամբ, եւ օրհնութեամբ իշարկս նորա:

Խոստովան եղերուք Տեառն, եւ օրհնեցէք զանուն նորա“:

Ուրախութեամբ մտեք Աստուծոյ տաճարը, եւ լաւ հասկըցէք որ նա է մեր Տէրն ու Աստուածը:

Նա ստեղծեց զմեզ, եւ մեք առաջ չկայինք. մեք նորա ժողովուրդք եւ նորա հօտին ոջխարներն եմք:

Նորա դռնէն ներս խոստովանութեամբ ոտք կոխեցէք, նորա բնակարանը օրհնութիւն տալով մտեք:

Փառք տուէք Տեառն Աստուծոյ, եւ նորա անունն օրհնեցէք:

Հ. Քահանայն ինչ կերպով Ժողովրդէն բաժանուելով բեմը կընէ.

Պ. Առաջ սարկաւագին յորդորանօքը սուրբ եկեղեցին միջնորդ կըռնէ ու կասէ.

„Իմեզ տաճարիս եւ առաջի աստուածընկալ եւ պայծառացեալ սուրբ նշանացս եւ սուրբ սեղանոյս խոնարհեալ

երկիւղին երկիրպագանմք, զսուրբ՝ զհրաշալի եւ գյաղթող
զՏերութիւնդ քո փառաւորեմք, եւ քեզ մատուցանեմք զօրհ-
նութիւն եւ զփառս ընդ ձօր եւ ընդ Հոգւոյդ սրբոյ. այժմ եւս՝

Յետոյ «Մտից առաջի սեղանոյ Աստուծոյ»
ասելով՝ կսկսի գէպի բեմը երթալ եւ սե-
ղանը ելնելը սարկաւազին հետ տուն առ
տուն կրկնելով «Դատ արա ինձ» սաղմոսը :

2. Այն սաղմոսին վրայ ինչ գիտելիք կայ.

Պ. Դաւիթ այն սաղմոսը շարագրած է
Սաւուղէն հալածուած ու աքսորուած ժա-
մանակը, երբ կյուսար որ երուսաղէմ դառ-
նայ օր մը. եւ Աստուծոյ սեղանոյն առջեւը
իւր զոհերը մատուցանէ: Ասոր նման եւ մեք
աքսորեալ եմք երկնքէն, որ մեր հայրենիքն
է, եւ պիտի յուսամք այն տեղը հասնելու,
որոյ օրինակ է սուրբ սեղանը: — Սաղմոսին
խօսքերը սօքա են.

Դատ արա ինձ Աստուած,
եւ իրաւարա ինձ իդատաս-
տանի իմում:

Յազգե որ ոչ է սուրբ, ի
մարդոյ մեղաւորե նենգա-
ւորե փրկեալ գիս:

Դու Աստուած՝ հօգօրից իմ
ես, ընդէր մոռացար գիս,
ընդէր արտում գնամ եւ ի
նեղել բշմամոյս իմոյ:

Աստուած, դուն իմ դա-
տաստանս կտրե, եւ իրա-
ւունքս յայտնի ըրե դատաս-
տանիս մէջ:

Ազատե գիս անսուրբ մարդ-
կանց ձեռքէն, փրկե գիս մե-
ղաւոր ու նենգաւոր մարդէն:

Աստուած, ինձի ոյժ ու զօ-
րութիւն տուողը դուն ես.
ինչո՞ւ մոռացար գիս, ինչո՞ւ
արտում տխուր կրպնմ ես՝
բշմամոյս ինձի նեղութիւն
տալուն համար:

Առաքեա Տեր գլոյս քո եւ
զճմարտութիւն քո, զի ա-
ռաջնորդեսցեն ինձ եւ հան-
ցեն գիս իշեառն սուրբ եւ ի
յարկս քո:

Մտիցառաջի սեղանոյ Աս-
տուծոյ առ Աստուած, որ ու-
րախ առնե զմանկութիւն իմ:

Տեր, քոս լոյսդ ու հշմար-
տութիւնդ դրկէ, որ ինձ ճա-
նապարհ ցուցնեն, ու տա-
նին հանեն գիս քու սուրբ
լեռդ. քու ընակարանդ:

Ելնեմ կանգնիմ Աստուծոյ
սեղանոյն առջեւը, երբամ
առ Աստուած՝ որ իմ ման-
կութեանս ուրախութիւն տը-
ւողն է:

Խոստովան եղեց քեզ օրհ-
նութեամբ, Աստուած Աս-
տուած իմ:

Արդ ընդէր արտում ես
անձն իմ, կամ ընդէր խոռ-
վեա գիս. յուսա առ Աս-
տուած, խոստովանեա նմա,
փրկիչ երեսաց իմոց Աս-
տուած էս:

Օրհնեմ ու փառաւորեմ
զքեզ խոստովանութեամբ,
նվ Աստուած Աստուած իմ:

Այսուհետեւ ինչո՞ւ արտում
ես նվ անձն իմ, կամ ինչո՞ւ
կըշփորես գիս. լոյսդ Աստու-
ծոյ վրայ դիր, ճանչցիր նո-
րա մեծութիւնը. իմ անձիս
փրկիչն Աստուած է:

2. Բեմին վրայ հասնելէն ետքը ինչ աղօթք
կընէ քահանայն.

Պ. Առաջ սարկաւազը կյուրդօրէ փառք
տալ Աստուծոյ որ արժանի ըրաւ զմեզ իւր
սուրբ պատարագին մէջ օրհնել եւ փառա-
ւորել զինքը. յետոյ կասէ քահանայն այս
աղօթքը.

„Խյարկի սրբութեան եւ իտեղւոջ փառաբանութեան,
հրեշտակաց ընակարանիս եւ մարդկան քաւարանիս. առա-
ջի աստուածընկալ եւ պայծառացեալ սուրբ նշանացս եւ
սուրբ սեղանոյս խոնարհեալ երկիւղիւ երկիրպագանմք
զսուրբ՝ զհրաշալի եւ գյաղթող զՏերութիւնդ քո օրհնեմք եւ

փառաւորեմք, եւ քեզ ընդ երկնային զօրսն մատուցանեմք զօրհնութիւն եւ զփառս ընդ Հօր եւ ընդ Հոգւոյդ սրբոյ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամեն « :

Հ. Ի՞նչ մտքով է ասածը թէ՛ «Առաջի աստուած ընկալ եւ պայծառացեալ սուրբ նշանացս».

Պ. Սեղանոյն վրայ դրուած խաչերուն՝ աւետարաններուն եւ ուրիշ սուրբ սպասներուն համար:

Հ. Եկեղեցին կամ սուրբ սեղանը ի՞նչ մըտքով փառարան կատարին.

Պ. Այս մտքով որ մարդիկ սուրբ եկեղեցւոյ մէջ եւ սուրբ սեղանոյն առջեւը իրենց մեղացը քաւութիւն եւ թողութիւն կընդունին ապաշխարութեամբ. եւ մեր լեզուին մէջ այս բառը ուրիշ նշանակութիւն չունի՝ բաց յայտմանէ:

ՍՊԱՍ ԴՆԵԼ ԵՒ ԽՆԿԱՐԿՈՒԹՒՒՆ.

Հ. Վարագոյրը ի՞նչ բանի համար է, եւ այն միջոցին ի՞նչո՞ւ կըաշուի.

Պ. Հրէից տաճարին վարագոյրը անոր համար էր որ տաճարին Սրբոսրիւն սրբոց աստուած մասը բաժնուէր անով բոլորովին ժողովրդեան կեցած տեղէն. իսկ քրիստոնէութեան ժամանակ՝ միայն անոր համար սահմանեալ է որ ժամարարին սպաս զնեն ու

սուրբ խորհուրդը ճաշակելը ժողովուրդը չտեսնէ ու միտքը իւր ընելու աղօթքներէն չցրուի: Յունաց եկեղեցւոյն մէջ վարագուրին տեղը հաստատուն խաչիկ կամ պսակեալ (իփօնօսքասիս) կայ, երկու կողմը դռներով. իսկ մեր եկեղեցին իսկզբանէ հետէ վարագոյր կըանեցնէ, որ եւ պատարագին մէջմը սպաս դրուելուն, մէյմ՝ ալ ճաշակման միջոցներուն կըաշուի, եւ յոյժ վայելչապէս:

Հ. Նարեկացւոյն երկու աղօթքը ո՞վ կասէ եւ ի՞նչ կերպով.

Պ. Ազգային սովորութիւն է որ այս երկու աղօթքները եպիսկոպոսը կամ վարդապետը ժամարար որ լինի, կասէ առ Հոգին սուրբ սեղանոյն առջեւը ծոռնկի վրայ եկած: Բայց շատ տեղ ալ սովորութիւն եղած է որ նաեւ քահանայը կասեն այն աղօթքները՝ կամ նոյն միջոցին եւ կամ ընթերցուածին ժամանակը:

Հ. Քահանայն ի՞նչ կերպով սպաս կզնէ.

Պ. Ընծայարանին առջեւը դալով՝ սարկաւագին ձեռքէն կառնու, նշխարը — որ մատով՝ այսինքն ժողովրդեան բաժնուելու նշխարներովը հանգերձ մաքուր ափսէի մը վրայ դրուած կլինի. — վրան կխաչակնքէ, կզնէ նշխարը մաղղմային վրայ ու կասէ. «Յիշատակ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի» որով

կկատարուի Փրկչին մերոյ պատուէրը թէ
«Ձայս արարեալ առ իմոյ յիշատակի» : Ոմանք աւել-
ցուցած են այս տեղ շարականին այս խօսքերը .

«Որ յանարուեստ իյարոռ բարձրացեալ հանգիչ, զմահ
խաջի յանձն ետու վասն ազգի մարդկան . օրհնեցէք, զովե-

ցէք, բարեբանեցէք» :
Յետոյ գինին կառնու՝ խաչածեւ կ'ենցնէ ըս-
կչին մէջ ու կ'ատէ . «Յաղագս յիշատակի փր-
կագործ սեռեւնութեան Տեառն Աստուծոյ եւ Փրկչին
մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի» : — Այս խօսքերուն
վրայ եւս կ'աւելցընեն ոմանք շարականին հե-
տագայ տունը .

«Որ իկողանոս արեան ազբերէն նորոգեցան արարածք
եւ անմահացան, օրհնեցէք, զովեցէք բարեբանեցէք» :

Հ. Այս առաջին ընծայաբերութիւնը ընե-
լու ատեն ի՞նչ աղօթք կ'ընէ քահանայն .

Պ. Ոսկեբերանին այս աղօթքը .

«Աստուած Աստուած մեր,
որ զերկնաւոր հացդ՝ զՏէր
մեր Յիսուս Քրիստոս զկերա-
կուրդ ամենայն աշխարհի՝
առաքեցեր Փրկիչ եւ կեցու-
ցիչ եւ բարերար, օրհնել եւ
սրբել զմեզ ինքնին դու Տէր
օրհնեա եւ այժմ զառաջա-
դրութիւնս զայս : Ընկալ զսա
յերկնային քո սեղանդ : Յի-
շեն որպէս բարերար եւ մար-
դասէր զմատուցողս, եւ վասն
որոց մատուցանի : եւ թգ-

Ո՛վ Աստուած Աստուած
մեր, դուն որ զՏէրն մեր
Յիսուս Քրիստոս, որ երկ-
նաւոր հաց ու բոլոր աշ-
խարհիս սնունդն է՝ յուղար-
կեցիր իբրեւ Փրկիչ եւ կեանք
տուող ու ամեն բարիք պար-
գեւող, որպէս զի օրհնէ
զմեզ ու մաքրէ խնդաց,
դու ինքն Տէր՝ օրհնէ նաեւ
հիմա այս մեր առաջադրած
ընծայն . ընդունէ զսա քո
երկնային սեղանդ : Դուն

մեզ անդատապարտ պա-
հեախքահանայագործութիւն
աստուածային խորհրդոց
քոց : Զի սուրբ եւ փառա-
ւոր է ամենպատիւ մեծ
վայելչութիւն փառացող Հօր
եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյդ սրբոյ
այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեա-
նըս յաւիտենից ամեն» :

որ միշտ բարերար ու մար-
դասէր եւ յիշէ այս պա-
տարագը մատուցանողները,
եւ զանոնք՝ որոց համար
կ'մատուցուի եւ զմեզ որ քո
աստուածային խորհուրդդ
կ'բահանայագործեմք՝ զա-
տապարտութենէ ազատ պա-
հէ : Վասնզի սուրբ եւ փա-
ռաւոր ու ամենայն պա-
տուող արժանի է Հօր եւ
Որդւոյ եւ Հոգւոյդ Սրբոյ
փառաց մեծ վայելչութիւնը
այժմ եւ միշտ :

Հ. Ի՞նչպէ՞ս կ'վերջացնէ քահանայն սպաս
դնելու արարողութիւնը .

Պ. Սկիզբ ծածկելու ատեն կ'ատէ «Տէր
քաղաւորեաց» սազմոսը, յետոյ երեք ան-
գամ վրան խաչակնքելով՝ կ'ատէ այս խոր-
հրդաւոր խօսքը . «Հոգիս սուրբ եկեաց իմեզ, եւ
գորութիւն Բարձրեղոյն հովանի յիցի իվերայ քո» (¹) .
Յետոյ սարկաւագին ձեռքէն կ'առնուլ բուր-
վառն ու կ'ինկարկէ սուրբ սպասուն ատելով .

«Խունկ մատուցանեմ ա-
ռաջի քո Քրիստոս բուրու-
մըն հոգեւորական : Ընկալ ի
սուրբ յերկնային եւ յիմա-
նայի քո մատուցարանդ ի
նոտ անուշից : Առաքեա առ

Քրիստոս Աստուած մեր,
քո առջեւդ այս խունկը կը
մատուցանեմ՝ ոչ այնչափ
իբրեւ նկերական, որչափ
իբրեւ հոգեւոր անուշանո-
տութիւն . ընդունէ զսա քո

(¹) Այս խօսքը շատ հին ձեռագրաց մեջ չգտնուիր :

մեզ փոխանակ գշնորհս եւ զպարգեւս Հոգւոյդ սրբոյ . եւ քեզ մատուցանեմք ըզփառս ընդ Հօր եւ ընդ Հոգւոյդ սրբոյ . այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից . ամեն :

Եւ խնկարկելով սեղանոյն՝ կիջնէ բեմէն սարկաւագներուն հետ, ժողովրդեան մէջ լծափօրապէս կը բալէ ու խնկարկութիւն կը ընէ :

Հ. Խնկարկութիւնը ինչ խորհուրդ ունի .

Պ. Խնկարկութեան սովորութիւնը առաքելական աւանդութեամբ հաստատուած է եկեղեցւոյ մէջ՝ իբրեւ արտաքին նշան սրտաբուլի եւ ջերմեռանդն աղօթից հաւատացելոց : Ուստի եւ պատարագին խնկարկութեան ատեն դպիրները այս իմաստալից ու գեղեցիկ երգը կերգեն .

« Յայս յարկ նուիրանաց ուխտի Տեառն տաճարի , ժողովեալքս աստանօր ի խորհուրդ պաշտման պաղատանաց յառաջիկայ սուրբ պատարագիս , խնկօք անուշիւք խումբ առեալ պարեմք ի վերնայարկ սրահս խորանիս : Ուղղութեամբ ընկալ զաղօթս մեր՝ որպէս բուրումն անուշահոտ խնկոց , ստաշիլից եւ կինամոնաց . եւ զմատուցողս պանծա սրբութեամբ միշտ եւ հա-

սուրբ եւ իմանալի աննիւք սեղանդ հաճոյական բուրման պէս : Ասոր տեղը յուղարկէ մեզի Հոգւոյդ սրբոյ շնորհքն ու պարգեւները , եւ մեք կմատուցանեմք քեզի՝ Հօր եւ Հոգւոյ հետ , փառք եւ :

Մեր որ Աստուծոյ այս տաճարիս մէջ , որ ուխտ եւ աղօթք նուիրելու տեղ է , ժողովուրդ եմք որպէս զի առաջիկայ սուրբ պատարագիս խորհուրդը պաղատանօք կատարեմք , ահա անուշահոտ խունկեր ծխելով ու պար բռնելու պէս խումբ կազմած կը բալենք այս խորանիս վերնայարկին սրահներուն մէջ : Սիրով ընդունէ Տէր՝ մեր ուղղութեամբ սրտի մատուցած աղօթքը՝ անու-

նապազ քեզ սպասաւորել : Բարեխօսութեամբ մօր քո եւ կուսի ընկալ զաղաչանս քոց պաշտօնեից :

շահոտ խնկոց , ստաշաներու դւ կինամոններու բուրմանցը նման . եւ զմեզ որ այս աղօթքները կմատուցանեմք՝ պահէ պանծանէ որ միշտ եւ հանապազ սրբութեամբ ծառայեմք քեզի : Քու մօրդ սրբոյ կուսին բարեխօսութեամբ ընդունէ քու պաշտօնեիցդ աղաչանքը :

Որ գերագոյն քան գերկինքս պաշտառացուցեր սուրբ գեկեղեցի արեամբ քով Քրիստոս , եւ ըստ երկնայնոցն կարգեցեր իսմա զդասս առաքելոց եւ մարգարեից՝ սուրբ վարդապետաց . այսօր ժողովեալ դասք քահանայից՝ սարկաւագաց՝ զբարաց եւ կղերիկոսաց , խունկ մատուցանեմք առաջի քո Տէր՝ յօրինակ ըստ հնումն Զաքարիայ : Ընկալ առ ի մենջ զխնկանուէր մաղբանս որպէս զպատարագն Արեւի , գնոյի՝ եւ զԱրրահամոս : Բարեխօսութեամբ վերին քո գօրաց միշտ անշարժ պանծա զարո՞ւ Հայկազնեայց :

Դուս որ սուրբ եկեղեցին երկնքէն առկի գերազանց կերպով պաշտառացուցիր քու սուրբ արեամբդ , Քրիստոս Փրկիչ մեր , եւ երկնային հրեշտակաց նման կարգ կարգ դասաւորեցիր սորա մէջ առաքելայնէր , մարգարենէր , սուրբ վարդապետներ , այսօր ժողովուրդ եմք դաս դաս քահանայք , սարկաւագունք , զպիրք եւ ուրիշ եկեղեցականք , ու խունկ կմատուցանեմք քու առջեւդ Տէր՝ հին օրինաց մէջի Զաքարիա քահանային նման : Ընդունէ մեզմէ մեր խունկերով հանդերձ մատուցած աղօթքները , ինչպէս որ ընդունէ ցար Արեւի , նոյի ու Արրահամոս պատարագները : Քու վերին գօրացդ հրեշտակաց բարեխօսութեամբ ընդունաւ ու անշարժ պահէ միշտ Հայկազնեայց արո՞ւ :

Խնդա յոյժ դուստր լուսոյ՝ մայր սուրբ կարողիկէ՝ մանկամբք քո Սիրոն. զարդարեալ պննեա, հարսն պանծալի, երկնաման լուսանեմ խորան. զի օծեալն Աստուած՝ էնն իյէէն, անծախապէս իբեզ միշտ պատարագի. Հօր ինաշտութիւն, մեզ իբաւութիւն բաշխե գմարմին եւ զարիւն իւր սուրբ, վասն իւր կատարման սուրբ տնօրէնութեան շնորհել զբողոքիւն կանգնողի տաճարիս:

Հանապական Կոյսն Մարիամ Աստուածածին խոստովանի սուրբ եկեղեցի, ուստի տուաւ հացն անմահութեան եւ բաժակ մեզ ուրախարար. տուք օրհնութիւն նմա հոգեւոր երգով:

Հ. Մինչեւ խնկարկութեան վերջանալը պատարագին ո՞ր մասը կհամարուի.

Պ. Մինչեւ թափօրէն վերջը ու քահանային նորէն բեմն ելնելը՝ կրնայ համարուիլ

Ցնծա եւ ուրախացիր լուսածին սուրբ մայր, կարողիկէ եկեղեցի Սիրոն. քու զաւակներովդ զեղեցիկ կերպով հագուե զարդարուե՝ պանծալի հարսն, երկնքի նման լուսապայծառ. խորան. վասն զի օծեալ Փրկիչնմեր՝ Բիստոս Աստուած՝ Որդին Աստուծոյ միշտ կը պատարագուի կզոհուի քու մեջդ առանց պակասելու եւ հատնելու: ԶՀայրն Աստուած մեզիհետ հաշտեցնելու եւ մեր մեղքերը քաւելու նամար՝ իւր սուրբ մարմինն ու արիւնը կրաշխե, եւ իւր սուրբ տնօրէնութեան ու մարդեղութեան խորհուրդը կատարելով՝ բողոքիւն կը շնորհե այս տաճարս կանգնողին:

Սուրբ եկեղեցին Աստուածածին կղաւանի զանապական Կոյսն Մարիամ, ուսկից տրուեցաւ մեզի անմահութիւն բաշխող հաց եւ զամենք ուրախացընող քաւակը. հոգեւոր երգով օրհնութիւն տուեք իրեն:

իբրեւ պատարաստութիւն մատուցման օտերը պատարագին:

ԺԱՄԱՄՈՒՏ

Հ. Բուն պատարագը ինչ խօսքով կսկսի.

Պ. Քահանային ասելովը թէ «Օրհնեալ քաղաւորութիւն Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտեակց ամեն»:

Հ. Սարկաւագին ժամանակ ժամանակ «Օրհնեալ Տէր» ասելը ինչ կնշանակէ.

Պ. Սարկաւագը հրեշտակաց պաշտօնը կը կատարէ, ինչպէս որ դպիրք եւս իրենց ասածները ժողովրդեան կողմանէ կերգեն ու կասեն: Ամէն անգամ որ հարկ կհամարուի քահանային օրհնութիւնը առնուլ, կամ ա. ղօթք մը ասել տալ իրեն ժողովրդեան համար, սարկաւագը կխնդրէ որ նա օրհնութիւն տայ. եւ ահա այն է «Օրհնեալ Տէր» ասածը:

Հ. Ժամամուտն ինչ է.

Պ. Ժամամուտ կասուի այն համառօտ աղօթական ձեւով խօսքը զոր դպիրք՝ կամ որ նոյն է ժողովուրդը՝ կասեն այս միջոցիւ ըստ աւուրն պատշաճի՝ իբրեւ պատարագը սկսելով. ինչպէս է այն հին ու հանգիսաւոր ժամամուտը որ կիրակի օրերը կասուի, եւ յուրեքնէ թարգմանուած է.

„Միածին Որդի եւ Բանդ Աստուած եւ անմահ Էութիւն, որ յանձն առեր մարմնանալ իսրրուհոյ Աստուածածնէն

«Նա իմիշտ կուսեն. անփոփոխելի մարդ եղեալ՝ խաչեցար Քրիստոս Աստուած մեր, մահուամբ գման կոխեցեր. մինդ իսրբոյ երրորդութենէն՝ փառաւորակից ընդ չօր եւ սրբոյ շողոյն. կեցո գմեզ»:

Հ. Ի՞նչ կնշանակէ այն խօսքն որ սարկաւագը շատ անգամ կքարոզէ ու կասէ թէ «Եւ եւս խաղաղութեան զճեւ աղաչեցուի»:

Պ. Յորդորանք է ժողովրդեան որ խնդրեն յԱստուծոյ հագեւոր եւ մարմնաւոր խաղաղութիւն. վասն զի միայն խաղաղութեամբ եւ սրբութեամբ սրաի եղած աղօթքն է ընդունելի Աստուծոյ. ուստի եւ խօսքերուն միտքը այս է թէ «Կրկին ու կրկին (նորէն նորէն) աղաչեմք զԱստուած որ խաղաղութիւն պարգեւէ մեզի»:

Հ. Ի՞նչ կնշանակէ քահանային գէպի ժողովուրդը դառնալն ու խաչակնքելով ասելը, «Խաղաղութիւն ամենեկուն», կամ «Խաղաղութիւն ընդ ամենեկուն»:

Պ. Քահանայն ստէպ ստէպ Խաղաղութիւն այսինքն ողջոյն կուտայ ժողովրդեան, որպէս զի պատշաճական լռութեամբ, մտադրութեամբ ու վայելչութեամբ աղօթքի կենան ամենքը, եւ ջերմեռանդ աղօթիւք մասնակից լինին պատարագի մատուցմանը. Միանգամայն ժողովրդեան վրայ խաչակնքելովը, Աստուծոյ կողմանէ օրհնութիւն կուտայ ամենուն:

Հ. Ժողովուրդը ի՞նչ կերպով կընդունի քահանային տուած խաղաղութիւնը.

Պ. Երեսը կխաչակնքէ ու գպրաց հետ ի միաօին շնորհակալութեան ձեւով կպատասխանէ ողջունին, «Եւ ընդ հոգւոյդ քում». այսինքն մեզի տուած խաղաղութիւնդ կամ ողջոյնդ լինի նաեւ քու վրայը:

Հ. Սարկաւագը ի՞նչ կասէ անոր պատասխան.

Պ. «Աստուծոյ երկրպագեցուի». այսինքն ամէնքս միաբան երկրպագութիւն ընեմք Աստուծոյ:

Հ. Ժողովուրդը ի՞նչ կպատասխանէ.

Պ. «Առաջի քո Տէր». այսինքն՝ Տէր, անոր համար եկեր եմք քու առջեւդ որ երկրպագութեամբ եւ աղօթիւք փառաւորեմք զքեզ:

Հ. Երկրպագութիւնը քանի կերպով կլինի.

Պ. Բուն երկրպագութիւնը՝ ինչպէս որ խօսքն ալ կցուցընէ՝ գետինը տարածուելով համբուրելն է, ըստ հին եւ նոր սովորութեան ամենայն արեւելեայց: Բայց երկրպագութիւն կհամարուի նաեւ կէս մէջքէն ծռիլը, ծնրադրութիւն ընելը, երեսը խաչակնքելով գլուխ խոնարհեցընելը, եւ այլն:

Հ. Քահանայն ի՞նչ աղօթք կընէ ժամամուտէն յետոյ.

Պ. „Տէր Աստուած մեր, որոյ կարողութիւնդ անքրնին է, եւ փառքդ անհասանելի որոյ ողորմութիւնդ անջափ է եւ գրութիւնդ անբաւ. դու ըստ առատ մարդասիրութեանդ քում նայեա իժողովարդս քո եւ իտաճարս այս սուրբ, եւ արա ընդ մեզ եւ ընդ աղօթակիցս մեր առատապէս զողորմութիւն քո եւ զգրութիւն. զի քեզ վայելէ փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամեն“:

Հ. Այն միջոցին որ դպիրները ըստ աւուր պատշաճի շարական կերպէն, քահանայն վերը ինչ կընէ.

Պ. Թաճուկ կասէ ետեւէ ետեւ երեք աղօթք:

Հ. Ինչո՞ւ համար քահանայն պատարագի աղօթքներէն մէկքանին ձայնով կասէ եւ մէկքանին ծածուկ կամ առանձին.

Պ. Նախ՝ թէպէտ քահանայն ծածուկ կասէ մէկքանի աղօթքները, բայց նոցա իմաստները սարկաւազին ու դպրաց ասածներուն ընդհանրապէս նման լինելով՝ հարկ չհամարուիր նորա բարձրաձայն ասելը ամէն աղօթք: Երկրորդ, աղօթքներէն մէկքանին

Տէր Աստուած մեր, քո ամենակարող գորութիւնդ արարածական խելքով չքրննուիր, եւ քո փառացդ մեծութեանը խելք չհասնիր. քո ողորմութիւնդ չափ չունի, եւ ոչ գրութիւնդ սահման. դուն քո առատ մարդասիրութեամբդ նայէ քո ժողովրդեանդ եւ այս սուրբ տաճարի վրայ, եւ տուր մեզի եւ մեր աղօթակիցներուն առատապէս քո ողորմութիւնդ ու գրութիւնդ. վասն զի քեզի կվայելէ փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ եւ:

Ծածուկ ասելով՝ աւելի զբաղած կլինի միտքը աղօթական խօսքերու՝ մինչդեռ դպիրք եւ սարկաւազունք թէպէտեւ ուրիշ՝ բայց խորհրդոյն յարմար բաներ կերպեն: Եւ երրորդ, քահանային աղօթքներն ու դպրաց եւ սարկաւազաց ասածները հետ զհետէ ասուելով՝ կրնային չափազանց յերկարել պատարագը, անոր համար նոցա մէկ մասը ծածուկ կասէ քահանայն:

Հ. Ուրեմն ըստ ինքեան արգիլած չէ ժողովրդականաց լսել կամ գիտնալ քահանային ծածուկ մատուցած աղօթքները.

Պ. Ոչ ամենեւին. ընդհակառակն՝ լաւը գիտնալն ու լսելն է՝ եթէ կարելի լինի. վասն զի նորա ասած գրեթէ ամէն աղօթքներն եւս բոլոր ժողովրդեան կողմանէ կամ ամէնուն համար են:

ԵՐԵՐԱՐԵԱՆ ՓԱՌԱՔԱՆՈՒԹԻՒՆ.

Հ. Երեբարբեան փառաբանութիւնը ինչ կերպով կլինի.

Պ. Նախ քահանայն առանձնական աղօթքով մը կլինդրէ յԱստուծոյ որ սուրբ հրեշտակներն եւս փառաբանակից լինին մեզ, եւ այս են խօսքերը.

„Տէր Աստուած մեր, որ կարգեցեր յերկինս զղասս եւ զգինուորութիւնս հրեշտակաց եւ հրեշտակապետաց իսպասաւորութիւն փառաց քոց, արա այժմ ընդ մուտս մեր

մտանել եւ արդոց հրեշտակաց, եւ լինել պաշտօնակից մեզ՝ եւ փառաբանակից քում բարերարութեանդ»:

Հ. Այն աղօթքէն վերջը քահանայն ինչո՞ւ համար պատճառական ձեւով մը կասէ ձայնիւ, «Զի քո ե կարողութիւն եւ զօրութիւն, եւ փառք յարիսեանս յարիսեանից. ամեն»:

Պ. Սովորութիւն է որ պատարագին մէջի քանի մի աղօթքները թէպէտ ծածուկ կասէ քահանայն, բայց ամէն մէկուն վերջին կտորը ձայնով կասէ. այնպէս է նաեւ այս Զի քո ե կարողութիւն, որ է վերջաւորութիւն վերոգրեալ աղօթքին:

Հ. Ի՞նչպէս կսկսի երեքսրբեան փառաբանութեան հանգէսը.

Պ. Սարկաւագը կը արդէ ժողովրդեան եւ կասէ «Պօսիսումն»:

Հ. Պօսիսումն ինչ լեզուով է եւ ինչ կընշանակէ.

Պ. Յունաց Բօսիսումն բառն է, որ կնշանակէ նշդ ղնելիք:

Հ. Ի՞նչ պատճառաւ օտար լեզուով կասուին եկեղեցական պաշտամանց մէջ քանի մի բառեր.

Պ. Առաքելոց ժամանակէն սովորութիւն եղած է ամենայն եկեղեցեաց մէջ եւս՝ քանի մի եբրայական եւ յունական բառեր գործածել որպէս զի չմոռցուի թէ ճըշ-

մարիտ աստուածաշառութեան կարգերուն մեծ մասը իսկզբան այս լեզուներով դրուած են. եւ միանգամայն նշան մի լինի հաղորդակցութեան ամենայն ուղղափառ եկեղեցեաց քրիստոնէից ընդ միմեանս յէական մասունս հաւատոյ:—Եբրայեցերէն են ողբ. ալեկուիա, որ է օրհնեցէք զԱստուած. ամեն, որ է եղիցի, եւ ոյսաննա, որ է՝ կեցն զմեզ *մա* Տէր, կամ՝ փրկեալ զմեզ Տէր. եւ յունարէն են. Պօսիսումն, ուշ դնեմք, օրքի կամ՝ որքի, ուղիղը, այսինքն ուղիղ կենամք մարմնով եւ հոգւով. սաղմոս, մեղեդի, մեսեդի, եպիսկոպոս, երեց, պատրիարք, կարողիկի, կարողիկոս, եւ այլն:

Հ. Երեքսրբեան փառաբանութիւնը ո՞րն է.

Պ. «Սուրբ Աստուած, սուրբ եւ հօգօր, սուրբ եւ սննահ, որ խաչեցար վասն մեզ, (կամ՝ որ յարեար իմեռեցոց եւ այլն, ըստ աւուրն պատշաճի) ողորմես մեզ»:

Հ. Այս սուրբ Աստուած երգին վրայ ինչ գիտելիք կայ.

Պ. Թէպէտ այս երգը շատ հին է, եւ ամենայն քրիստոնէից մէջ յարգի է իբրեւ առաքելաւանդ երգ, բայց այս անվնաս տարբերութիւնը կայ որ Յոյնք եւ Լատինացիք գէթ քանի մը հարիւր տարիէ իվեր իգէմս երրորդութեան կերգեն այս երգը, ուստի

եւ չեն ըսեր որ իսպեցար վասն մեր. կամ որ յարեար իմեռեցոց, եւ այլն. իսկ մեր Հայաստանեայց եկեղեցին նոյն երգը իսկզբանէ հետէ իդէմն Գրիստոսի կերգէ ճշմարիտ Աստուած ճանաչելով եւ դաւանելով զնա:

Հ. Սարկաւազին սուրբ աւետարանը բարձրացընելով՝ ժողովրդեան համբուրել տալը ինչ խորհուրդ ունի.

Պ. Որովհետեւ յետ սակաւուց աւետարան պիտի կարգացուի, սարկաւազը ժողովրդեան հաւատքը եւ ուշադրութիւնը կարթընցընէ՝ սուրբ աւետարանը ամենուն առջեւ բարձրացընելով, եւ ժողովրդեան կամքահանայից մէջէն պատուաւոր մէկու մը համբուրել տալով:

Հ. Այն միջոցին քահանայն ինչ աղօթք կընէ ծածուկ.

Պ. Սրբոյն Բարսղի գեղեցիկ մէկ աղօթքը կասէ, որ է այս.

„Աստուած սուրբ որ ի սուրբս հանգուցեալ ես, եւ երեքսրբեան ծայնիս սերօրէք գովին զքեզ՝ եւ քերօրէք փառարանեն, եւ ամենայն երկնային գորութիւնք քեզ երկրպագանեն: Որ ի հզօյն իգոյ ամեր զամենայն

Ո՛վ սուրբ Աստուած, զու սրբոց սիրտը կհանգչես, սերովքէք սուրբ սուրբ սուրբ յատելով զքեզ կօրհնեն, եւ քերովքէք կփառարանեն, եւ բոլոր երկնային գորութիւնները քեզի երկրպագութիւն կընեն: Դուս ոչնչէն ստեղ

արարածս. որ արարեր ըզմարդն ըստ պատկերի քում եւ նմանութեան, եւ ամենայն շնորհիւ քով զնա զարդարեցեր, եւ ոստուցեր խրնդրել գիմաստութիւն եւ զգոնութիւն: եւ ոչ անտես արարեր զմեղուցեալն, այլ եղեր իվերայ նորա ապաշխարութիւն փրկութեան: Որ արժանի արարեր զմեզ զնոսաստացեալ եւ զանարժան ծառայքս քո իմամուս յայսմիկ կալ առաջի փառաց սրբութեան սեղանոյ քո եւ զօրինաւոր երկրպագութիւն եւ զփառարանութիւն մատուցանել քեզ: Դու Տէր, ընկալ իրերանոյ մեղաւորացս զերեքսրբեան օրհնութիւնս, եւ պահեն զմեզ քոյին քաղցրութեամբդ. բող մեզ զամենայն յանցանս մեր զկամայ եւ զակամայ: Սըրբեա գնդի՝ զմիտս՝ եւ զմարմինս մեր, եւ շնորհեա իսրբութեան պաշտել զքեզ զամենայն առօրս կենաց մերոց, բարեխօսութեամբ սրբօրհնոյ Աստուածածնին եւ ամենայն սրբոց քոց՝ որք յաւիտենից քեզ բարեհաճոյացան: Զի սուրբ ես Տէր Աստուած մեր. եւ քեզ վայելէ փառք իշխանութիւն եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ

ձեցիր բովանդակ արարածները, իսկ մարդը ստեղծեցիր քու պատկերիդ նման, եւ ամեն տեսակ շնորհքներովդ զինքը զարդարեցիր, եւ խրատեցիր որ իմաստութեան եւ սրբութեան ետեւէ լինի, եւ երբոր մեղանչեց քեզի դէմ՝ երեսէ հրողոցիր, հապա փրկաւեա ապաշխարութեան խորհուրդը ապսպրեցիր իրեն: Դու Տէր արժանի բրիւր զմեզ, որ քու անպիտան եւ անարժան ծառայքդ եմք, այս միջոցիս քու փառացդ սուրբ սեղանոյն առջեւ կենալ, եւ քեզի օրինաւոր երկրպագութիւն եւ փառարանութիւն մատուցանել: Ուրեմն դու ընդունէ մեղաւորացս բերնէն այս երեքսրբեան օրհնութիւնը, եւ պահէ պահպանէ զմեզ քու քաղցր մարդասիրութեամբդ. բող մեզի մեր ամեն յանցանքները՝ ինչ որ կամաւ եւ ակամայ գործեր եմք: Սրբէ եւ մաքրէ մեր հոգին, միտքը եւ մարմինը, եւ արժանի արա զմեզ սրբութեամբ պաշտել զմեզ բոլոր մեր կենացը մեզ, բարեխօսութեամբ սուրբ Աստուածածնին եւ ամենայն սրբոց՝ որ իշխանութիւն հաճոյացան քու ամենաբարի

եւ յաւիտեանս լաւիտենից
ամեն՝:

կամացդ: Վասն զի դուն
սուրբ ես, Տէր Աստուած
մեր, եւ քեզի կվայելէ ամե-
նայն փառք իշխւոյն:

ԸՆԹԵՐՅՈՒԱԾ, ԱԻԵՏԱՐԱՆ ԵՒ ՀԱՒԱՏԱՄՔ.

Հ. Երեքսրբեան փառաբանութենէն յետոյ
պատարագին ո՞ր մասը կսկսի.

Պ. Մարգարէական եւ առաքելական գրոց,
եւ յետոյ աւետարանի ընթերցմունք:

Հ. Ի՞նչ կերպով կսկսի այս մասը.

Պ. Սարկաւազը կքարոզէ՝ ժողովրդեան
տունն առ տուն՝ թէ ո՞ւմ եւ ինչ բանի հա-
մար պէտք է աղօթք ընեն. այսինքն աշ-
խարհիս խաղաղութեան, եկեղեցւոյ հաս-
տատութեան, եկեղեցւոյ առաջնորդաց եւ
քահանայից, եւ թագաւորաց կենդանու-
թեանն ու փրկութեանը համար: Ժողովուր-
դըն ալ ամէն մէկուն պատասխան կուտայ
«Տէր ողորմես» ասելով, որ հին եւ սքան-
չելի աղօթք է համառօտ:

Յետոյ կյորգորէ զժողովուրդն որ խնդրեն
յԱստուծոյ՝ որպէս զի այն սուրբ պատա-
րագին միջոցը եւ առաջիկայ օրը խաղա-
ղութեամբ անցընեն. «Զժամ սուրբ պահարա-
գիս եւ զսուրբիկայ օրս խաղաղութեամբ անցընա-
նել՝ հաւատով իՏեառնէ խնդրեցուրք»: Ժողովուր-
դըն ալ կասէ, «Շնորհես Տէր:

Դարձեալ խնդրեմք, կասէ, որ խաղաղու-
թեան հրեշտակ մը պահապան լինի մեզի.—

«Զհրեշտակ խաղաղութեան պահապան անձանց մե-
րոց իՏեառնէ խնդրեցուրք»:

Խնդրեմք որ Աստուած քաւութիւն եւ թո-
ղութիւն շնորհէ մեր մեղքերուն.— «Զխաղա-
թիւն եւ զքողորթիւն յանցանաց մերոց իՏեառնէ
խնդրեցուրք»:

Խնդրեմք որ ժուրը խաչին մեծ ու զօրա-
ւոր ոյժը մեզի օգնական ու պահապան լի-
նի.— «Զսրբոյ խաչին մեծ եւ կարող զօրութիւն
յօգևորիւն անձանց մերոց իՏեառնէ խնդրեցուրք»:
Ժողովուրդը կասէ ամէն մէկուն. «Շնորհես
Տէր»:

Դարձեալ ամէնքս միաբան աղաչեմք զԱս-
տուած որ հաստատ պահէ մեր սուրբ եւ
ճշմարիտ քրիստոնէական հաւատքը.— «Եւ
եւս միաբան վասն ճշմարիտ եւ սուրբ հաւատոյս
մերոյ, զՏէր աղաչեցուրք»: Ժողովուրդը կասէ.
«Տէր ողորմես»:

Մեր զմեզ եւ մէկզմէկ յանձնեմք Աստու-
ծոյ որ ամէն բանի կարող է.— «Զանձիւնս
մեր եւ զվիճեալս Տեառն Աստուծոյ անեղակալի
յանձն արացուրք»: — Ժողովուրդը կպատաս-
խանէ. «Քեզ Տեառնդ յանձն եղիցուրք.— Այս
Տէր, քեզի յանձնուած ու ապաւինած եմք»:

Սարկաւազը կվերջացընէ իւր յորդորանքը աղօթական ձեւով՝ ասելով առ Աստուած. Ողորմէ մեզի, Տէր Աստուած մեր՝ քու մեծ ողորմութեանդ չափովը : — «Ողորմեաց մեզ Տէր Աստուած մեր՝ ըստ մեծի ողորմութեան քու» . եւ առ Ժողովուրդն կասէ. «Ասասցուք ամենեկեան միաբանութեամբ» : Ժողովուրդն ալ պատասխան կուտայ՝ երեք անգամ Տէր ողորմես ասելով :

Այն միջոցին քահանայն այս համառօտ աղօթքը կասէ.

„Տէր Աստուած մեր, ըզրազկատարած գաղաճան ծառայից քոց վերջնակացիս եւ ողորմեսցիս ըստ մեծի ողորմութեան քում : Զգրութիւն քո առաքեալ իվերայ մեր եւ ամենայն ժողովրդեանս՝ որք ակն ունին առ ի քեւ առատ ողորմութեանը“ :

Տէր Աստուած մեր, քու ծառայից ըզրազկատարած առաքեալք ընդունէ, եւ ըստ մեծի ողորմութեանդ ողորմէ մեզի : Դրկէ քու գրութիւնդ մեր վրայ ու բոլոր այս ժողովրդեան վրայ, որ քեզմէ կսպասին յուսով առատ ողորմութեանդ :

Հ. Բազկատարած աղօթքը ո՞րն է.

Պ. Այն բնական եւ հին ու գեղեցիկ աղաչանքի ձեւն է՝ որով մարդ երկու ձեռքը տարածած, կամ քիչ շատ բացած, ջերմեւանդ սրտով կմտաուցանէ Աստուծոյ իւր խնդիրքները :

Հ. Ընթերցուածները ի՞նչ խորհրդով եւ ի՞նչ կարգով կկարդացուին.

Պ. Մեր եկեղեցւոյն կանոնովը՝ ըստ հին սովորութեան ամենայն եկեղեցեաց՝ առաջ հին կսակարարէն օրուան խորհրդոյն յարմար հաստուած մը կկարդացուի, յետոյ զորժ առաքելոցէն կամ առաքելական քրքրէն, եւ այն՝ Ժողովրդին առջեւը՝ գրակալով :

Ընթերցուած կարդացողը առաջ կասէ, «Ալեկուիս, ալեկուիս» . այսինքն օրհնեցէք զԱստուած, փառք տուէք Աստուծոյ որ հին եւ նոր Կտակարանին մէջ իւր ճշմարտութիւնը եւ սուրբ կամքը յայտնեւ է մեզի. հետեւ ալ ընթերցուածին յարմար որոշուած սաղմոսին մէկ կամ երկու տունը կասէ, եւ կսկսի կարգալ :

Հ. Ժողովուրդը ի՞նչ կերպով մտիկ կընէ ընթերցուածները.

Պ. Հանդարտ կեցած կամ նստած, եւ մեծ ուշադրութեամբ :

Հ. Ընթերցուածէն վերջը ի՞նչ կասուի.

Պ. Դպիրները երգով կասեն դարձեալ, «Ալեկուիս, ալեկուիս» , եւ սաղմոսէն տուն մը ըստ աւուրն պատշաճի. եւ սարկաւազը կրկնելով կասէ. «Ալեկուիս օրի» . այսինքն օրհնեցէք զԱստուած, եւ ուղիղ կեցէք հոգւով. եւս եւ մարմնով՝ ոտք ելէք, ոտքի վրայ կանգնած մտիկ ըրէք աւետարանն որ այժմ պիտի կարդացուի :

Հ. Քաջանայն այն միջոցին ինչ կրնէ.

Պ. Կդառնայ կիսաչակնքէ ժողովրդեան վերայ ու խաղաղութիւն կուտայ. ժողովուրդն ալ կասէ իւր սովորական պատասխանովը, «Եւ ընդ հոգւոյդ քուն»:

Հ. Աւետարանի կարգացմունքը ինչ կերպով կսկսի.

Պ. Առաջ սարկաւագը կքարոզէ ամենուն թէ «երկիրս ծնունդն յաշխարհ», այսինքն ահիւ եւ գողութեամբ մտիկ ըրէք: Իսկ աւետարան կարգացողը, որ է միւս սարկաւագը կամ թէ սարկաւագ չգտնուած ատենը քաջանայն, վրայ կբերէ թէ. «Մրոյ Աւեստրանիս՝ որ ըստ Մասքեսի. (կամ Մարկոսի կամ Ղուկասոս, կամ Յովհաննոս)». այսինքն այս աւետարանիս մտիկ ըրէք որ Մատթէոսի (կամ Մարկոսի, Ղուկասոս, Յովհաննոս) գրածն է:

Երբոր ժողովուրդը Աստուծոյ փառք տալով կյայտնէ իւր յօժարակամ պատրաստութիւնը, եւ կասէ. «Փառք քեզ Տէր Աստուծ մեր», սարկաւագը դարձեալ կպատուիրէ ու կասէ. «Պոսիստմէ», ուշ գնեմք. եւ ժողովուրդը յայտնելով իւր դաւանանքը, որով կհաւատայ թէ սուրբ աւետարանը Աստուծոյ խօսքն է, պատասխան կուտայ թէ «Ասէ Աստուծ». եւ այնպէս պատկառանք եւ մտադրու-

թեամբ կլսէ սուրբ աւետարանը: Իսկ երբ վերջանայ աւետարանին ընթերցմունքը, նորէն փառք կուտայ Աստուծոյ՝ որ իւր կամքը եւ ճշմարտութիւնը յայտնեց է մարդկանց սուրբ աւետարանով:

Հ. Աւետարանէն յետոյ ինչ պատճառի համար Հաւատարմի կասուի.

Պ. Որպէս զի ժողովուրդը հաստատուի իւր հաւատքին մէջ՝ զոր ունի աւետարանին խօսքերուն եւ պատարագի սուրբ խորհրդոյն:

Հ. Ժողովուրդը Հաւատարմի ասելու ատեն ինչո՞ւ ձեռնամած կկենայ.

Պ. Ձեռնամած կենալով աղօթելը բնական նշան է սաստիկ ուշադրութեան եւ ջերմեռանդութեան, եւ կցուցնէ թէ ինչպէս որ մարդուս ձեռքը այն ձեւով ազատ կը մնայ ուրիշ ամէն գործողութենէն, այսպէս ալ միտքը ազատ է այն միջոցին ուրիշ ամէն դժբաղմունքէ:

Հ. Մինչեւ որ ատեն ձեռնամած կկենայ ժողովուրդը.

Պ. Սովորաբար մինչեւ «Իսկ որք ասեն» կը տորը, որ բուն հաւատամքին մասը չէ:

Հ. Հաւատացելոց պատարագ ասուած մասը երբ եւ ինչ կերպով կսկսի.

Պ. Հաւատամքէն ետքը սարկաւագը կքարոզէ ժողովրդեան, ու կխորատէ որ հաւատ.

քով խնդրեն յԱստուծոյ իրենց մեղքերուն
թողութիւն եւ ամէն տեսակ շնորհք եւ ու-
ղորմութիւն, այս խօսքերովս-

„ Եւ եւս հաւատով աղա-
ջեսցուք եւ խնդրեսցուք ի
Տեառնէ Աստուծոյ եւ ի Փրկիչ
չեն մերմէ Յիսուսէ Քրիստոս-
սէ ի ժամուս պաշտաման եւ
աղօթից, զի արժանի ընդու-
նելութեան արասցէ, լուսից
ձայնի աղաջանաց մերոց,
ընկալցի զխնդրուածս սրտից
մերոց, բոլրցէ գլխնցանս
մեր, ողորմեսցի ի վերայ մեր:
Աղօթք մեր եւ խնդրուածք
յամենայն ժամ մտցեն առա-
ջի մեծի տէրութեան նորա.
Եւ նա տացէ մեզ միաբան
միով հաւատով եւ արդարու-
քեամբ վաստակիլ ի գործս
բարեաց: Զի զողորմութեան
գշտորհն իւր արասցէ ի վերայ
մեր Տէրն ամենակալ, կե-
ցուցէ եւ ողորմեսցի:

Դարձեալ հաւատով աղա-
ջեմք եւ աղօթեմք առ Տէր
մեր եւ Աստուած եւ Փրկիչ
Յիսուս Քրիստոս այս ժամ
պատարագիս միջոցին, որ
արժան համարի մեր աղօթքն
ընդունել, եւ մեր աղաջա-
նաց ձայնին մտիկ ընէ, մեր
սրտանց ըլլած պաղատանք-
ները լսէ, մեր մեղքերուն բո-
ղութիւն տալ, գրալ եւ ողոր-
մի մեզի: Մեր աղօթքն ու
խնդրուածքները ամեն ժա-
մանակ նորա մեծ տէրու-
քեանը առջեւ ելնեն. եւ նա
տալ մեզի միաբանական հո-
գով, մի միայն հաւատով եւ
արդար վարք անցընելով աշ-
խատիլ բարի գործքերու.
այնպէս որ իւր ողորմութեան
շնորհքները անպակաս ընէ
մեր վրայէն ամենակալն Աս-
տուած, եւ ինքը փրկէ գմեղ
ու ողորմի մեզի:

Հ. Այն միջոցին լինչ աղօթք կընէ քահա-
նայն.

Պ. « Տէր մեր եւ փրկիչ Յիսուս Քրիստոս » ա-
ղօթքը՝ որով Աստուծոյ շնորհքն ու ողոր-
մութիւնը կ'խնդրէ՝ յիշելով Քրիստոսի Տեա-

ռն մերոյ չարչարանաց ու Հոգւոյն Սրբոյ
գալստեան առաջ պարգեւները, որ օրուան
այս միջոցին, այսինքն կ'սօրուան մօտ կամ
կ'էսօրէն երկու երեք ժամ առաջ պարգեւե-
ցան կասէ:

„ Տէր մեր եւ Փրկիչ Յի-
սուս Քրիստոս, որ մեծդ
եւ ողորմութեամբ եւ առատ
պարգեւօք բարերարութեան
քո: Որ դու քոյին կամաւ
ի ժամուս յայսմիկ համբերե-
ցիր չարչարանաց եւ մահու
յաղագս մեղաց մերոց, եւ
պարգեւեցիր առատապէս ըզ-
պարգեւս Հոգւոյդ սրբոյ ե-
րանելի առաքելոցն. հա-
ղորդս արա եւ գմեղ Տէր
աղաջեմք գքեզ, աստուա-
ծային պարգեւացդ, բողո-
քեան մեղաց՝ եւ ընդունե-
լութեան Հոգւոյդ սրբոյ:“

Տէր մեր եւ Փրկիչ Յիսուս
Քրիստոս. քո ողորմու-
թիւնդ մեծ է, եւ բարեա-
րութեանդ պարգեւները ա-
ռատ են: Դու որ քո կա-
մօքդ այս ժամուս՝ մեր մե-
ղացը համար համբերեցիր
չարչարանաց եւ մահու, եւ
առատապէս պարգեւեցիր
Հոգւոյդ սրբոյ պարգեւները
երանելի առաքելոց. կաղա-
ջեմք գքեզ Տէր, մասնակից
արա նաեւ գմեղ աստուա-
ծային պարգեւներուդ, այս-
ինքն մեղաց բողոքին եւ
Հոգիդ սուրբ ընդունելու:

Յետոյ աղօթքին վերջի կոտորը ձայնով կասէ.

„ Որպէս զի արժանաւորք
եղիցուք գոհութեամբ փա-
ռաւորել գքեզ ընդ Հօր եւ
սուրբ Հոգւոյդ. այժմ:

Որպէս զի արժանի լինիմք
գոհանալով փառաւորել ըզ-
քեզ Քրիստոս ընդ Հօր եւ
սուրբ Հոգւոյդ. այժմ:

Եւ ժողովրդեան խաղաղութիւն տալէն յե-
տոյ ուրիշ աղօթքով մի Քրիստոսի խաղա-
ղութիւնը կ'խնդրէ ամենուէն համար.

„Խաղաղութեամբ քով
Քրիստոս Փրկիչ մեր՝ որ ի
վեր է քան գամենայն միտս
եւ զբանս. ամրացոյց զմեզ եւ
աներկիւղ պանեա յամենայն
շարեւ. հաւատարեա զմեզ ընդ
ճշմարիտ երկրպագուս քո
որք հոգւով եւ ճշմարտու-
թեամբ քեզ երկրպագանեն.
Վասն զի ամենասուրբ եր-
րորդութեանդ վայելի փառք
իշխանութիւն եւ պատիւ,
այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս
յաւիտենից. ամեն“:

„Քրիստոս Փրկիչ մեր, քու
այն խաղաղութեամբդ որ ա-
մեն խելքի ու խօսքի վեր
է՝ հաստատե՛ զմեզ ու ան-
վախ պահպանե՛ ամեն տե-
սակ ջարիքներէ. հաւատա-
րեցուր զմեզ այն քեզի ճշ-
մարիտ երկրպագութիւն ը-
նողներուն որ հոգւով եւ ճշ-
մարտութեամբ կպաշտեն ըզ-
քեզ. վասն զի քու ամենա-
սուրբ երրորդութեանդ կը-
վայելի փառք, իշխանութիւն
եւ պատիւ, այժմ եւ:

Յետոյ կասէ, «Օրհնեալ Տէր մեր Յիսուս Քրիս-
տոս», եւ սարկաւագին խնդրանքը կդառ-
նայ կորհնէ զԺողովուրդը՝ ասելով. «Տէր
Աստուած օրհնեսցի զամենեւեւսնդ»: Ժողովուրդն
ալ երեսը խաչակնքելով կընդունի օրհնու-
թիւնն ու կասէ. «Ամեն»:

Վ Ե Ր Ս Բ Ե Ր Ո Ւ Թ Ի Ն Ն.

Հ. Վերաբերութիւնն ինչ է.

Պ. Հին ատենը բոլոր Ժողովուրդը՝ այս-
ինքն եկեղեցականք եւ աշխարհականք, արք
եւ կանայք, այս միջոցիս կբերէին թափօ-
րով հաց ու գինի, կգնէին Ընծայարան ա-
սուած սեղանին վերայ. քահանայն այս միջո-
ցիս կընդունէր այն ընծայքը, յետոյ նոցա
մէկ կտորը կառնուր սուրբ սեղանը, կսըր-

բագործէր իմարմին եւ յարիւն Քրիստոսի,
յորմէ կհաղորդուէին արժանաւորքն. իսկ
չհաղորդուողներուն կբաժնուէին այն ըն-
ծայից մնացած կտորները՝ պատարագին
վերջերը, որպէս զի նոքա եւս մասնակից
համարուին կերպով մը սուրբ սեղանոյն:

Յետոյ եկեղեցին ամէն տեղ այս արարօ-
ղութիւնը թեթեւացոյց, եւ մեր ազգին մէջ
սովորութիւն եղաւ՝ միայն սրբագործելի
նշխարն ու գինին թափօրապէս Ժողովուր-
դեան մէջէն անցընելով, եւ կամ սեղանոյն
ետեւէն պտըտցընելով՝ վերաբերել պատ-
ւով ու տանիլ տալ քահանային, որ խնկար-
կութեամբ կընդունի ու սեղանոյն վրայ
կգնէ:—Այս արարողութիւնը երբեմն աւելի
հանգիստով կկատարուի եւ երբեմն համառօտ:

Հ. Դպիրք այն միջոցին ինչ կերգեն.

Պ. Սարկաւագը առաջ կբարոյէ գպրաց
որ քաղցր ձայնով եւ ջերմեւանդութեամբ
հոգեւոր երգեր, այսինքն սաղմոս, մեղեդի
եւ ուրիշ սրտաշարժ տաղեր երգեն. «Սաղ-
մոս ասացիք Տէառն Աստուծոյ մերում, դպիրք,
ձայնիւ քաղցրութեամբ. զերգս հոգեւորս»: Դպիր-
նքին ալ Սրբասացութիւն ասացուած երգերուն
մէկը կերգեն՝ ըստ աւուր պատշաճի:

Հ. Երգեցողութիւնը, այսինքն եկեղեցա-
կան պաշտամանց մէջ երգով բան ասելը

ուսկից մտած է, ինչ խորհուրդ ունի, եւ ինչպէս պէտք է լինի.

Պ. Երգեցողութիւնը ամէն ժամանակ եղած է եկեղեցւոյ մէջ՝ թէ հին օրինաց ատենը եւ թէ քրիստոնէութեան, իբրեւ բնական եւ սրտաշարժ զարգ եւ արարողութիւն աստուածային պաշտամանց. եւ պէտք է անպատճառ լինի ազգային եղանակներով՝ կանոնաւոր կերպիւ, վայելուչ հանդարտութեամբ եւ քաղցր ձայնիւ, ինչպէս որ սուրբ Հարք եւս միշտ կապալրեն:

Հ. Հանգիստաւոր վերաբերութիւնն ինչպէս կընեն.

Պ. Հանգիստաւոր պատարագներու ատեն եղած վերաբերութեան արարողութիւնը այսպէս է: Երբոր քահանայն կասէ. «Տէր Աստուած օրհնեսցի զամենեւեակդ», Սարկաւազը կերգէ «Սաղմոս ասացիք», եւ գպիրք Սրբ. քասացութիւնը՝ ոտքի վրայ կեցած: Այնուհետեւ սարկաւազը կասէ.

«Մի ոք յերախայից, մի ոք իբերառատից, եւ մի ոք յապաշխարոյաց եւ յանմաքից մերձեցի յաստուածային խորհուրդս»:

Թող երախաներեն (այսինքն դեռ չկնքուած քրիստոնեաներէն), քերականութիւն եւ ապաշխարողներէն ո՞ր անաբար՝ անսուրբ մեղանքներէն մէկն ալ բժտենայ այս աստուածային խորհրդոյս:

Դպիրքը կպտտասխանեն.

«Մարմն տերունական եւ արիւն փրկչական կայ առաջի. երկնային զօրութիւնքն յաներեւոյս երգեն եւ ասեն անհնազիստ բարբառով. սուրբ՝ սուրբ՝ սուրբ Տէր զօրութեանց»:

Կհաւատամք որ Փրկչին մերոյ տերունական մարմինը եւ փրկական արիւնը սեղանին վրայ է. ուստի երկնային զօրութիւնք (հրեշտակները) աներեւոյս կերպով կերգեն ու անզոյար ձայնով կասեն, սուրբ՝ սուրբ՝ սուրբ Տէր զօրութեանց:

Յետոյ խնկարկելով կերթան ընծայարանին առջեւ, ու ստրկաւազը կասէ սուղմոսին այս տունը.

«Յարեաւ եմար զխորանիւր եւ ինքն որպէս փեսայ՝ զի ելանէ յառազատե իւրմէ»:

Իւր խորանը (վրանը) արեւու մէջ դրաւ, եւ ինքը իւր առազատե ելնող փեսայի կնմանի:

Դպիրքն.

«Եւ ցնծայ նա որպէս հրակայ յընթանայ զհանապարհս իւր»:

Եւ իւր ճանապարհէն գնացած ատենը հսկայի կնմանի:

Սարկաւազը կսկսի եւ գպիրք առաջ կտանին, կտող կտոր երգելով, այս հին ու փառաւոր երգը, որ յունարենէն թարգմանուած է.

«Որք զբրովբէցն խորհրդարար կերպարանիմք, եւ կենդանարար Երրորդութեան զերեքսրբեան օրհնութիւնս մատուցանեմք, զա-

Մեք որ քերովբէց խորհուրդը կկատարեմք, եւ կենդանարար Երրորդութեան երեքսրբեան օրհնութիւնը կմատուցանեմք (սուրբ սուրբ

մենայն զկենցաղականս ի բաց ղնելով զգործս, որպէս զի զբազանորն ամենեցուն ընդունիցիմք, եւ զհրեշտակացն հանդիսապէս ընծայեալ բերեմք զկարգս:

սուրբ ասելով), ամենայն աշխարհային գործոց զբաղմունքները մեկդի ղնեմք, որպէս զի բազանորաց բազանորը ընդունիմք, եւ հրեշտակաց կարգաւորութիւնը հանդիսապէս կատարեմք:

Սարկաւազը ընծայքը վերուցած, եւ միւս սարկաւազը առջեւէն խնկարկելով, երբոր կհասնին շիտակ գէպի արեւելք, կասէ սկիհը վերցընող սարկաւազը. «Ճանապարհ արարեի այնմիկ որ նստի յերկինս երկնից ընդ արեւելս».
— **Ճանապարհ բացէք այնմ որ երկնից երկինքը կընակի գէպի արեւելք:**

Դպիրք կերգեն.

«Եւ կենդանաւոր երրորդութեանն» եւ այլն:

Յետոյ կուգան գէպ իհարաւ, ու կասէ սարկաւազը այս ազմուր.

„Աստուած ինարաւոյ եկեացէ, եւ սուրբն իՓառան լեռնէ“:

Աստուած հարաւսն պիտի գայ, եւ սուրբը (Փրկիչն) Փառան լեռնէ:

Դպիրն.

„Համենայն զկենցաղականս իբաց ղնելով զգործս“:
Իսկ երբոր խորանին աստիճանին մօտ կուգայ, կասէ սարկաւազը հանդարտ ձայնով.

„Համբարձեք իշխանք ըզդրունս ձեր իվեր. համբարձցին դրունք յաւիտենից, եւ մտցէ բազանոր փառաց“:

Ո՛վ իշխանութիւնք երկնից, վեր վերուցեք ձեր դրունքը. վերնան յաւիտենից դռներն որ փառաց բազանորը երկինք մտնէ:

Քահանայն խնկարկելով կհարցանէ.

„Ո՛վ ե սա բազանոր փառաց՝ Տէր հզօր գորութեամբ իւրով. Տէր կարող իպատե-

Ո՛վ ե այս փառաց բազանոր, այս հզօր եւ գօրանոր Տէրը, այս պատերազմի մեջ յաղթական Տէրը:

Դպիրքն. «Որպէս զի զբազանորն ամենեցուն ընդունիցիմք».

Սարկաւազն. «Համբարձեի իշխանս» եւ այլն:

Քահանայն. «Ո՛վ ե սա բազանոր փառաց եւ Տէր գորութեան»:

Դպիրքն. «Եւ զհրեշտակացն հանդիսապէս ընծայեալ բերեմք զկարգ»:

Սարկաւազն. «Սա ինքն ե բազանոր փառաց»:

Այն ատեն քահանայն սկիհն ծածկոյթը կհամբուրէ ու կառնու սարկաւազին ձեռքէն. **Ժողովրդեան վրայ կխաչակնքէ անով ու կասէ.** «Օրհնենայ եկեալ անուարք Տեառն»:

Դպիրքն. «Աշխուիս»:

Հ. Առանց թափօրական հանդիսի ինչ կերպով կկատարուի վերաբերութիւնը.

Պ. Երբոր սարկաւազը կասէ Մի՛ ոք յերախայիցը, եւ գպիրք Մարմին տրուանականը, սարկաւազը կերգէ Սաղմոս ասացիք, եւ գպիրք ծուռկի վրայ եկած՝ Մրբասացութիւնը կերգեն: Այն միջոցին սարկաւազը կխնկարկէ սեղանոյն, յետոյ ընծայից. **ձեռքը կառնու սկիհը քօղովը հանդերձ, ու գէպի վեր բար-**

Ճրացուցած ծանր ծանր քալելով՝ գիմացէն ալ խնկարկուծիւն ընդունելով կպորտի սեղանին ետեւէն, ու ձախակողմեան գռնէն ելնելով՝ կուգայ սեղանոյն աստիճանին քովը. քահանայն ալ խնկարկուծեամբ կընդունի սուրբ սպասը, կօրհնէ անով զԺողովուրդը եւ կգնէ սեղանոյն վրայ:

Հ. Սարկաւազը « Մի ոք յերախաչից » ասելովը ինչ կուզէ հասկըցընել մասնաւորապէս.

Պ. Կապսարէ Ժողովրդեան (Հին սովորութիւնը յիշեցընելով) որ մի գուցէ երախայք՝ թերահաւատք, ապաշխարողք եւ անմաքուրք ընծայ բերեն սուրբ սեղանոյն:

Հ. Դպրաց պատասխանը ինչ տըքով է.

Պ. Դպրաց՝ այսինքն Ժողովրդեան տուած պատասխանին իմաստը այս է թէ «Այո, գիտեմք եւ կհաւատամք որ Քրիստոսի Տեառն մերոյ մարմինն եւ փրկական արիւնը արգէն կայ սեղանոյն վրայ սուրբ հաղորդութեան խորհրդով, եւ այժմ դարձեալ պիտի կատարուինոյն սուրբ խորհուրդը. մինչդեռ երկնային հրեշտակները առանց մեր աչքին երեւնալու կերգեն ու կասեն «Սուրբ, սուրբ, սուրբ Տէր զօրութեանց»:

Հ. Վերաբերութիւնը ինչ մասնաւոր խորհուրդ ունի.

Պ. Օրինակ է գալստեանն Քրիստոսի յաշխարհ մտնելու թեամբ, եւ գալստեան նո-

րա իսուրբ սեղանն՝ հաղորդութեան խորհրդով:

Հ. Քահանայն ինչ ազօթք կընէ այն միջոցին յորում դպիրք օրբասացու թիւնը կերգեն.

Պ. Քահանայն սուրբ սեղանոյն առջեւը խոնարհած, այս ազօթքը կասէ իծածուկ.

« Ոչ որ արժանի է յիմնաւոր մարմնաւոր ակառօնացի քահանայի մատուցել իսեղան քո, կամ սպասաւորել մեծի արքունական փառաց քոց: Քանզի պաշտել զքեզ՝ մեծ եւ անաւոր՝ երկնաւոր զօրութեանց իսկ եւ սակայն վասն անհաւրարեւարութեան քոյ՝ անպարագրելի Բանդ Հօր եղեր մարդ, եւ քահանայապետ մեր երեսեցար եւ իբր Տէր ամենեցուն՝ այս սպասաւորութեան եւ անարիւն զենման զքահանայութիւն աւանդելը մեզ: Վասն զի դու եւ Տէր Աստուած մեր, որ տիրես երկնաւորաց եւ երկրաւորաց. որ իմերայ քերովրեական աքոռոյ բազմիս, սերովրեից Տէր եւ բազաւոր Իսրայելի: Որ միայն սուրբ եւ եւ իսուրբ անգուցեայ, աղաչեմ զքեզ՝ միայն բարեբար եւ հեշտաւոր, նայեալիս իմեղուցեալ եւ յանպի-

Մեզի պէս մարմնաւոր ակառօնով եւ ցանկութեամբ բռնուածներէն մեկն ալ արժանի չէ քու սեղանիդ մօտեցալ, եւ կամ քու մեծ ու բազաւորական փառաց սպասաւորութիւն ընել: Վասն զի զքեզ պաշտելը, ով մեծ եւ անաւոր Տէր, քու երկնային հրեշտակաց զօրքն եւ սակայն քու աննուն բարեւարութեամբ, դուն որ անբովանդակելի Բանդ եւ Հօր Աստուծոյ՝ մարդ եղար, եւ մեզի քահանայապետ յայտնուեցար. եւ որովհետեւ Տէր եւ ամենայնի եւ ամենեցուն, այս սրբաւորն ու անարիւն զոհիդ քահանայութիւնը մեզի աւանդելի: Վասն զի դու եւ մեր Տէրն ու Աստուածը որ երկնաւոր եւ երկրաւոր արարածոց վրայ կտիրես, եւ քերովրեական արուի վրայ բազմած եւ, ով Տէր զսերովրեից եւ բազաւոր Իսրայելի: Դուն որ

տան ծառայս քո, եւ սրբեա
գնորի եւ գմիտսիմ յամենայն
պղծութենէ չարին. եւ բա-
ւականացո զիս գորութեամբ
սուրբ Հոգւոյդ, որ զգեցեալ
եմ զքանանայականս շնորհ,
կալ առաջի սրբոյ սեղանոյս
եւ քանանայագործել զքո ա-
նարատ մարմինդ եւ զպա-
տուական արինդ: Քեզ խո-
նարհեցուցեալ զպարանոցս
իմ՝ մաղբեմ, մի դարձու-
ցաներ գերեսս քո յինէն, եւ
մի մերժեր զիս իծառայիցդ
քոց. այլ արժանի արա մա-
տուցանել քեզ զընծայս զայս
յինէն իմեղուցեալ եւ յան-
արժան ծառայես քումմէ:
Վասն զի դու ես որ մատու-
ցանես եւ մատչիս, եւ ըն-
դունիս եւ տաս, Քրիստոս
Աստուած մեր: Եւ քեզ փառս
մատուցանեմք հանդերձ ան-
սկիզբն քո Հարբդ եւ ամե-
նասուրբ եւ բարերար Հո-
գւովդ. այժմեւ միշտ եւ յաւի-
տեանս յաւիտենից, ամեն:

միայն սուրբ եւ եւ սրբոց
վրայ կհանգչիս, կաղաչեմ
զքեզ՝ միայն բարերար եւ
քաղցրութեամբ մեր աղօթ-
քը լսող, նայե իմ վրաս
որ քու մեղապարտ եւ ան-
պիտան ծառայդ եմ, եւ սրբէ
մաքրէ միտքս չարին ամեն
տեսակ պղծութենէն, եւ ոյժ
տուր Հոգւոյդ սրբոյ գորու-
թեամբը ինձի, որ այս քա-
հանայական շնորհքը վրաս
առեր իմ, սուրբ սեղանոյս
առջեւը արժանաւորապէս
կենալու եւ քանանայագոր-
ծելու քու անարատ մար-
մինդ ու պատուական ա-
րինդ: Ահա քու առջեւդ
վիզս խոնարհեցնելով կա-
ղաչեմ, մի դարձրներ քու
երեսդ ինձմէ, եւ մի հաներ
զիս քու ծառայիցդ կարգէն,
հապա արժանի արա զիս՝ որ
ինձի պէս մեղապարտ ու
անարժան ծառայդ մատու-
ցանէ քեզի այս ընծան:
Վասն զի դու ես բէ մատու-
ցանողը, բէ մատուցողը,
բէ ընդունողը եւ բէ մե-
զի շնորհք եւ ողորմութիւն
տուողը, Քրիստոս Աստուած
մեր: Եւ մեք քեզի փառք
կմատուցանեմք, նոյնպէս եւ
քու անսկիզբն Հօրդ եւ
ամենասուրբ եւ բարերար
Հոգւոյդ, այժմ եւ:

Հ. *Քահանային սկիհով օրհնութիւն տալը
արդեօք կատարած չլծար ժողովրդեան որ
իբր թէ արդէն սրբադործեալ համարուին
հացն ու գինին.*

Պ. Ոյ. *այդ կատարածին պատճառ չկայ.
վասն զի եթէ խաչով, մասունքով, եւս եւ
պարզ ձեռքով օրհնութիւն կտրուի ժո-
ղովրդեան, տարակոյս չկայ որ կարելի է
օրհնել եւ խաչակնքել ժողովրդեան վրայ
նաեւ օծեալ սկիհով եւ օրհնեալ սուրբ
սպասովը, թէպէտ եւ դեռ սրբադործու-
թիւնը կատարուած չէ:*

Հ. *Ժողովուրդը ինչպէս եւ ինչ մտքով
կընդունի այն օրհնութիւնը.*

Պ. *Ջերմեռանդ երկրպագութեամբ՝ իբրեւ
օրհնութիւն՝ սուրբ սպասովը տրուած եւ
անյն սկիհով՝ յորում միշտ կտրեալդործի մար-
մին եւ արիւն Որդւոյն Աստուծոյ:*

Հ. *Վերաբերութենէն ետքը քահանայն ին-
չու ձեռքը կլուանայ.*

Պ. *Անոր համար որ այնուհետեւ սրբադոր-
ծութիւնը պիտի սկսի, եւ ինքը ուրիշ գոր-
ծողութիւն մը պիտի չընէ, եւ ոչ իսկ խըն-
կարկուծիւն, մինչեւ ճաշակմանէն ետքը:*

Ո Ղ Ջ Ո Յ Ն.

Հ. *Վերաբերութենէն ետքը ինչ արարողու-
թիւն կայ.*

Պ. Ողջունի արարողութիւնը:

Հ. Ի՞նչ է ողջունին խորհուրդը, եւ ի՞նչ պէս կտրուի:

Պ. Եկեղեցին չմոռնար Քրիստոսի Տեառն մերոյ այն պատուէրը որ կ'ստէ. «Երե մասոցանիցես զպատարագ քո իմեայ սեղանոյն, եւ անդ յիւսցես երե եղբայր քո ունի ինչ խեղճի, քող զպատարագ քո առաջի սեղանոյն. երբ նախ հաշտաց ընդ եղբոր քո, եւ ապա եկեալ մասոցիւր զպատարագ քո. — այսինքն՝ Թէ որ քու ընծադ սեղանին վրայ մատուցանես, եւ այն տեղը միտքդ գայ որ եղբայրդ սրտին մէջ քեզի դէմ բան մը ունի, թող քու ընծադ սեղանին առջեւը, գնա առաջ հաշտուէ եղբորդ հետ, ու յետոյ եկուր՝ ընծայէ քու պատարագդ»: Ուստի կուզէ որ սուրբ պատարագը մատուցանողներն ալ հաշտ լինին իրարու հետ, ոխ չունենան մէկմէկու դէմ. եւ անոր նշան՝ սուրբ սիրով ողջոյն տան իրարու:

Հ. Ողջունին հանդէսը ինչով կսկսի:

Պ. Սարկաւագին այս քարոզովը.

„Եւ ես հաւատով եւ սրբութեամբ կացցուք յառօրս առաջի սրբոյ սեղանոյս Աստուծոյ, անիւ, մի խղճիւ եւ գայթակղութեամբ, մի նենգութեամբ, խորա-

Գարձեալ, հաւատով ու սուրբ սրտով աղօթքի կենամք առ Աստուած սուրբ սեղանոյս առջեւը, երկիւղած մտօք, ոչ ծանր խղճմտանքով եւ չար օրինակ

մանկութեամբ, մի պատրանօք եւ խաբէութեամբ: Մի երկմտութեամբ եւ մի բերանաւատութեամբ. այլ ուղիղ վարուք, պարզ մտօք, միամիտ սրտիւ, կատարեալ հաւատով, լցեալ սիրով, լի եւ առաւելեալ ամենայն գործովք բարութեան, կացցուք յառօրս առաջի սրբոյ սեղանոյս Աստուծոյ, եւ գտցուք զողորմութեան գշնորհս յաւուր յայտնութեան եւ իմիսանգամ զայստեան Տեառն մերոյ եւ փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի. կեցուցէ եւ ողորմեսցի“:

աւելով կամ առնելով, ոչ կեղծաւորութեամբ եւ խորամանկութեամբ, ոչ ստուրբութեամբ եւ ոչ մարդ խաբելու ջանքով. ոչ երկբայութեամբ եւ ոչ բերանաւատութեամբ. հապա արդար վարքով, շիտակ մտքով, ուղիղ սրտով, կատարեալ հաւատով, եղբայրսիրութեամբ լցուած, եւ ամեն տեսակ բարի գործքերով եւ առաքինութեամբ զարդարուած աղօթքի կենամք Աստուծոյ սուրբ սեղանոյս առջեւը, որպէս զի ողորմութեան եւ շնորհաց արժանի լինիմք Տեառն մերոյ եւ փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի յայտնութեան եւ միսանգամ զայստեան օրը. նա փրկէ զմեզ եւ ողորմի մեզի:

Հ. Քահանայն այն միջոցին ի՞նչ աղօթք կընէ:

Պ. Սարկաւագին ձեռքէն ընդունած ընծայիցը վրայ այս աղօթքը կընէ իծածուկ.

„Տեք Աստուած զօրութեանց եւ արարիչ ամենայն լինելութեանց՝ որ յանեութեան զբնաւս ի ցոյցակութիւն անեալ գոյացուցեր. որ եւ զմեզ զհողեղէն բնութիւնս պատուեալ մարդասիրապէս այսպիսի անհար եւ անպա-

Տեք Աստուած զօրութեանց եւ ստեղծող ամենայն արարածոց, դուռն որ ամեն բան ոչնչէն դուրս բերելով ստեղծեցիր, եւ մեր հողեղէն բնութեանը քո մարդասիրութեամբդ պատիւ ընելով՝ սպասաւոր եւ պաշ-

տում խորհրդոյ կարգեցեր սպասաւորս. դու Տէր՝ որում պատարագեմք զպատարագիս, ընկալ առ իմենք զառաջադրութիւնս զայս, եւ աւարտեա զսա իխորհրդականութիւն մարմնոյ եւ արեան միաձնի քոյ. դեղ բողութեան մեղաց պարգեւեա ճաշակողացս զհացս զայս եւ զբաժակս:

տօնեայ դրիր այսպիսի անաւոր եւ անպատմելի խորհրդոց քեզի կմատուցանեմք մեք այս պատարագը եւ այս ընծաները. ուստի դու ընդունէ մեր ձեռքէն այս առաջադրութիւնը. քու միաձին Որդւոյդ մարմնոյն եւ արեանը խորհուրդ ասոր վրայ կատարէ, եւ այս հացն ու բաժակը ճաշակողացս մեղքերուն բողութեան դեղ պարգեւէ:

Յետոյ խաղաղութիւն, կամ որ նոյն է, ողջոյն կուտայ ժողովրդեան:

Հ. Սարկաւազը ինչ կերպով կհրամայէ որ հաւատացեալք ողջոյն տան իրարու.

Պ. Այս խօսքով.

„Ողջոյն տուք միմեանց իմամբոյր սրբութեան. եւ որք ոչ էք կարողք հաղորդիլ աստուածային խորհրդոյս, առ զրունս ելէք եւ աղօթեցէք“:

Ողջոյն (բարեւ) տուէք իրարու սուրբ համբուրիս եւ ձեզմէ ով որ արժանի չէ մասնակից լինելոյ աստուածային խորհրդոյս՝ բող դուրս ելնէ ու հոն կենայ աղօթքի:

Յետոյ նախ ինքը կհամբուրէ զսեղանը եւ քահանային ձեռքը, եւ կերթայ դպրապետին, կամ թէ որ Վարդապետ կամ եպիսկոպոս կայ՝ անոր կուտայ ողջոյնը, եւ նոքա ժողովրդեան եւ իրարու կհաղորդեն զայն, համբուրի ձեռով ծռելով իրարու ռսե-

րուն եւ ասելով. «Բրիստոս իմեք մեր յայտնեցաւ». եւ ողջոյնն ընդունողները պատասխան կուտան թէ «Օրհնեալ է յայնուրիւնն Բրիստոսի»:

Հ. Դպիրներն այն միջոցին ինչ կերպեն.

Պ. Այս ոտանաւոր երգը.

„Բրիստոս իմեք մեր յայտնեցաւ, որ էնն Աստուած աստ բազմեցաւ: Խաղաղութեան ձայն հնչեցաւ, սուրբ ողջունի հրաման տուաւ. եկեղեցիս մի անձն եղեւ, համբողջըս յօդ լրման տուաւ. բշնամութիւնն հեռացաւ, սերն լընդհանուրս սփռեցաւ: Արդ պաշտօնեայք՝ բարձեայ զձայն, տուք օրհնութիւն իմի բերան, միասնական Աստուածութեանն՝ որում սրովքէն են սրբաբան“:

Բրիստոս մեր մեքը յայտնեցաւ, Աստուած որ էն հոս բազմեցաւ: Խաղաղութեան անեղիս մը լսուեցաւ, այս սուրբ ողջունիս հրաման տրուեցաւ. եկեղեցիս մեկ հոգի եղաւ, այս համբողջը հասարակաց կապ մը տրուեցաւ. բշնամութիւնը հեռացաւ, սերն ամեն տեղ տարածուեցաւ: Արդ ճկ պաշտօնեայք, ձայներդ բարձրացուցէք, ամենքդ մեկ բերան օրհնութիւն տուէք միասնական Աստուածութեան, զոր սերովքէք սուրբ սուրբ երգով կփառաբանեն:

ՍՐԲԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ.

Հ. Ողջունէն ետքը ինչ արարողութիւն կսկսի.

Պ. Սրբազործութեան արարողութիւնը:

Հ. Ի՞նչ կերպով կսկսի սրբազործութեան արարողութիւնը.

Պ. Առաջ սարկաւագը կբարոզէ ժողովրդեան որ ահիւ եւ դողութեամբ կենան, ուշադրութեամբ նային սուրբ պատարագին կատարմանը վերայ.

„Անիւ կացցութեան, երկիւղիւ կացցութեան, բարեոք կացցութեան, եւ նայեցարեւք զգոշութեամբ“:

Անով կենամք, վախով կենամք, աղէկ կենամք, եւ զգոշութեամբ նայիմք:

Ժողովուրդը կպատասխանէ թէ «Մեր ուշադրութիւնը առ քեզ է, Տէր Աստուած. — Առ քեզ Աստուած»:

Սարկաւագը նորէն կասէ. «Պատարագ Բրիսնու մասցի գառն Աստուծոյ». այսինքն գիտցէք որ Բրիսնու գառն Աստուծոյ կպատարագուի այժմ սեղանին վերայ: Ժողովուրդն ալ ցընծութեամբ կյայտնէ իւր հաւատքը եւ յոյսը՝ ասելով. «Ողորմութիւն եւ խաղաղութիւն եւ պատարագ օրհնութեան». այսինքն՝ կհաւատամք որ այս օրհնեալ պատարագին զօրութեամբը կընդունիմք յԱստուծոյ սղոթմութիւն եւ խաղաղութիւն:

Հ. Քահանայն ինչ օրհնութեամբ կպատասխանէ ժողովրդեան խօսքերուն.

Պ. «Եւնորիֆ, սիր, եւ աստուծային արարար գործքիսնն Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն արքայ, եղիցի ընդ ձեզ ընդ ամենեւեակն». այսինքն՝ Հայր եւ

Որդի եւ Հօգին սուրբ զարգարեն զձեզ ամենքդ ամենայն շնորհօք եւ սիրով, եւ քաւելով ձեր մեղքերը՝ սուրբ ընեն զձեզ:

Հ. Ի՞նչ կնշանակէ սարկաւագին քարոզելը թէ «Զորունս զորունս ամենայն իմաստքեանք եւ զգոշութեանք»:

Պ. Որովհետեւ պատարագին այս մասը բուն խորհրդոյն կատարման մասն է, եւ միայն բարեպաշտ հաւատացեալք ներկայ պիտի գտնուին անոր, — սարկաւագը կպատուիրէ որ եկեղեցւոյն դռները փակ պահուին զգոշութեամբ, որպէս զի անարժանները եւ արդէն դուրս ելնողները ներս չմտնեն:

Ներսը կեցողներուն ալ կբարոզէ որ իրենց խելքը միտքը սուրբ երկիւղիւ առ Աստուած բարձրացնեն. «Իվեր ընծայեցուցիք զմիսս ձեր՝ աստուծային երկիրն»:

Հ. Ժողովուրդը ինչ պատասխան կուտայ.

Պ. «Ունիվ առ քեզ, Տէր ամենակալ.» այսինքն մեր խելքն ու միտքը արդէն առ քեզ բարձրացած է, Տէր ամենակալ:

Հ. Սարկաւագը ինչպէս կվերջացնէ իւր քարոզը.

Պ. Այս խօսքով. «Եւ զոհագարուիք զՏեառնեք ընդդէմ արհաւիրքի». այսինքն բոլոր օրտով փառք տուէք Աստուծոյ: » — Ժողովուրդն ալ կասէ:

«Արժան եւ իրաւ.» այսինքն յիրաւի արժան է որ բոլոր սրտով փառք եւ գոհութիւն տամք Աստուծոյ մեղի ըրած այսքան եւ այսպիսի ողորմութեանը համար:

Հ. Քահանայն այն միջոցին ինչ աղօթք կրնէ ծածուկ.

Պ. Այս աղօթքը.

„Արժան եւ ստուգապէս եւ իրաւ՝ ամենայնորոր փութով միշտ երկիրպագանելով փառաւորել գրեզ, Հայր ամենակալ, որ քոյին անգըննելի եւ արարչակից Բանիւղ գանիծիցն լարձեր գկրճիմն: Որ ժողովուրդ ինքեան առեալ գեկեղեցի սեպականեաց գհաւատացեալս իքեզ, եւ գըննելի բնութեամբ ըստ ի կուսեն անտեսութեան՝ հաճեցաւ բնակիլ իմեզ: եւ նորագործ աստուածապէս ճարտարապետեալ՝ գերկիրս երկին արար: Վասն գի որում ոչն հանդուրժէին առաջիկալ գոտարբնոյն ջոկք՝ գարհուրեալք ի փայլակնացայտ եւ յանմատոյց լուսոյ աստուածութեանդ, եղեալ այլափսիղ մարդ՝ յաղագս մերոյ փրկութեան, շնորհեաց մեզ ընդ երկնայինսն պարել գնդեղեն պարս — եւ ընդ Սերովքեան եւ ընդ քերովքեան

Ստոյգ եւ յիրաւի արժան եւ ամենայնորորջանքով ու ջերմեռանդութեամբ միշտ երկիրպագանելով փառք տալ իրեզ, ու Հայր ամենակալ, որ քու անտեսանելի եւ արարչակից Բանիւղ անիծից արգելքը մեր վրայն վերուցիր: Իսկ նա սուրբ եկեղեցին իրեն սեպական ժողովուրդ առնելով քու հաւատացաներդ որոշեց, եւ աչքի տակ ընկնող (մարդկային) բնութեամբ, զոր անօրինաբար առաւ խորոյ կուսեն՝ հաճեցաւ մեր մէջը բնակիլ եւ աստուածային ճարտարապետութեամբ ու հրաշագործ զօրութեամբ երկիրս երկինք ըրաւ: Վասն գի նա՝ որոյ առջեւը չէին կրնար զիմանալ հրեշտակաց գունդերը, գարնութիւնով աստուածութեանդ փայլակնացայտ եւ անմատչելի լոյսեն, մարդ եղաւ՝ գմեզ փրկելու համար,

միաձայն սրբասացութեամբ օրինել նուագս, եւ համարձակապէս գոչելով ընդ նոսին աղաղակել եւ ասել:

եւ այս շնորհքս ըրաւ մեզի որ երկնային զուարթնոց հետ մեկտեղ հոգեւորական պար բռնենք: — եւ սերովքից ու քերովքից հետ միարան ու մեկ ձայնով սուրբ սուրբ սուրբ երգելով եղանակել, եւ նոցա հետ խիստին համարձակ ասել.

Հ. Դպիրները ինչ կերգեն այն միջոցին.

Պ. Քահանային յիշած հրեշտակային երգը՝ ըստ տեսլեան Եռայեայ մարգարէին.

„Սուրբ, սուրբ, սուրբ Տէր գօրութեանց, լի են երկինք եւ երկիր փառք քո. օրհնութիւն իրարձուսն. օրհնեալ որ եկիր եւ գալոց եւ անուամբ Տեառն. ովսաննա իրարձուսն:“

Այս սքանչելի երգ ին երկրորդ մասը եկեղեցին աւելցուցած է՝ Եբրայեցոց ծերոց եւ աղայոց փառաբանութենէն առնելով:

Հ. Ովսաննա ինչ ասել է.

Պ. Եբրայտիւն բառ է, եւ կնշանակէ՝ փրկեան զմեզ, կամ՝ կեցող զմեզ, եւ մեր մէջ շատ տեղ թարգմանուած է կեցող Տէր խօսքով. բայց Հրէից սովորութիւն էր որ այս խօսքը փառատրութեան տեղ ալ կբանեցնէին, ինչպէս որ կասեմք, փառք Աստուծոյ, կամ՝ փառք իրարձուսն:

ԿԱՆՈՆ ՊԱՏԱՐԱԳԻՒՄ.

Հ. Սուրբ սուրբէն ետեւ քահանային ասած աղօթքը ինչո՞ւ համար սովորաբար կանոն կասուի.

Պ. Վասն զի պատարագին գլխաւոր մասը այն աղօթքը կհամարուի, եւ անոր մէջն են սրբապօրծութեան առաջին եւ գլխաւոր խօսքերը:

Հ. Ի՞նչ պէտք կասէ քահանայն այն աղօթքը.

Պ. Բազմատարած եւ ծածուկ:

Հ. Ո՞րն է այն աղօթքը.

Պ. „Սուրբ սուրբ՝ սուրբ ես ճշմարտապէս եւ ամենասուրբ. եւ ո՞վ ոք պանծացի բովանդակել քանի. գբո ի մեզ գանրաւ բարեգործութեանդ զեղմունս: Որ եւ անդէն իսկ ինսխնումն գանկեալն ընդ մեզօք՝ գանագան եղանակօք խնամեալ սփոփեցեր, մարգարէիք, օրինացն արաւորեամբ, քահանայութեամբ, եւ ստուերալ կերպ երնջոցն մատուցմամբ:

„Իսկ իմասնան առուրցս այսոցիկ գրովանդակ իսկ զպարտեաց մերոց խզեալ ըզդատակիք, ետուր մեզ զՈրդիդ քո միածին պարտապան

Սուրբ սուրբ սուրբ ես ճշմարտապէս եւ ամենասուրբ եւ ո՞վ կհամարձակի խօսքով պատմելու քու մեր վերայ ունեցած անհուն բարեգործութեանդ բոլոր զեղմունքք: Վասն զի դուք իսկզբան եւս մեղքի տակ ընկած մարդը գանագան կերպերով հոգացիր ու մխիբարեցիր մարգարէներով, օրենքներ տալով, քահանայութեամբ, եւ արջառօց զոհերով, որ ճշմարիտ զոհին շուք ու օրինակ էին:

Իսկ այս ետքի ժամանակներս բոլոր մեր պարտքերուն դատապարտութեան վճիռը պատուեցիր, ու տուիր մեզի քու միածին Որդիդ քե

եւ պարտս, զենումն եւ օծեալ, զառն եւ երկնաւոր հաց, քահանայապետ եւ պատարագ: Վասն զի ինքդ է բաշխող, եւ նոյն ինքդ բաշխի իմիջի մերում միշտ անծախապէս:

„Վասն զի եղեալ հաւատեալ եւ առանց ցնորից մարդ, եւ անշփոք միութեամբ մարմնացեալ յՍտուածածին եւ խօսքը կուսեն Մարիամայ՝ ճանապարհորդեաց ընդ ամենայն կիրս մարդկային կենցաղոյս առանց մեղաց եւ յաշխարհակեցոյց եւ յառիւրս փրկութեան մեջոյ եկեալ կամաւ ինչպէս,

„Առեալ զհացն խօսքը յաստուածային՝ յանման՝ յանարատ՝ եւ յարաբազոր՝ իմեռս իւր, օրհնեաց, զոհացաւ, երեկ, եւ իւրոց ընտրեալ սուրբ եւ բազմեալ աշակերտացն ասելով.

իրեւ պարտապան եւ քե իրեւ պարտք, քե իրեւ զոհ եւ քե իրեւ օծեալ զոհագործ. զառն եւ հաց երկնաւոր, քահանայապետ եւ պատարագ: Վասն զի դա ինքն է բաշխողը, եւ նոյն ինքը կրաշխօսի միշտ մեր մեջը առանց սպառելու:

„Վասն զի դա ստուգապէս մարդ լինելով՝ եւ ոչ քեալքի միայն երեսնայով, եւ անշփոք միութեամբ աստուածսիրութեան եւ մարդկութեան մարմին առնելով յՍտուածածին սուրբ կուսեն Մարիամայ, այս մարդկային կենաց ամեն ջարհարանքներէն անցաւ առանց մեղաց եւ յետոյ երբ իրեն կամօքը եկաւ խօսքը Խաչն, որ աշխարհիս կեանք տուողն ու մեր փրկութեանը գործիքն է,

Առաւ հացը իւր սուրբ, աստուածային, անմահ, անարատ եւ արարչագործ ձեռքը, օրհնեց, զոհացաւ, մանրեց ու տուաւ իւր ընտրած՝ սուրբ աշակերտաց՝ որ բազմեր էին՝ այս խօսքերս ասելով.

Յետոյ կասէ սրբապօրծութեան խորհրդաւոր խօսքերը:

Հ Պատարագի կանոնին ո՞ր խօսքովը կկատարուի կամ կսկսի կատարուիլ սրբագործութեան խորհուրդը:

Պ. Բրիտանոսի Տեառն մերոյ ասած այս խօսքերովս, — նշխարին վրայ. « Առե՛ք կեռե՛ք այս և մատիկն իմ, որ վստահ եմ եւ բազմաց բաշխի իմաւորին եւ իրողորին մեղաց»: Եւ գինւոյն վրայ. «Արե՛ք խմանե՛ք ամենեկեան. այս և արիւն իմ նորոյ ուխտի, որ յաղագս ձեր եւ բազմաց հեղանի իմաւորին եւ իրողորին մեղաց»:

Հ. Այն խօսքերը ինչ կերպով կյիշէ քահանայն.

Պ. Պատմական ոճով. վասն զի աղօթքին հետ հիւսուած են, եւ առ Հայր ուղղեալ է բոլոր աղօթքը. միայն թէ Առե՛ք կեռե՛ք ու Արե՛ք խմանե՛ք ձայնով կասէ որ ժողովուրդն ալ կարենայ լսել, եւ երկրպագութիւն տնել սուրբ խորհրդոյն:

Հ. Ժողովուրդը ինչ պատասխան կուտայ սրբագործութեան խօսքերուն.

Պ. Իւրաքանչիւրէն ետքը կասէ երկիւղածութեամբ «Առե՛ն», որ ըսել է եղիցի՝ այսինքն խոստովանիմ եւ հաւատամ:

Հ. Քահանայն ինչ արարողութեամբ կկատարէ սրբագործութեան խորհուրդը.

Պ. Երբոր կանոնին այն խօսքերուն կհամար թէ «Առե՛ք զնացն», եւ սուրբ նշխարը ձեռքը կառնու, օրհնեաց ասած ատենը խաչակրնքելով կորհնէ, գոհացաւ ասելով՝ վեր կնայի, երեկ ասելով՝ նշխարին չորս ծայրերէն մէկ մէկ քիչ կրեկանէ, եւ ապա երկու ձեռքը բարձրացուցած՝ Առե՛ք կեռե՛ք կասէ:

Նոյնպէս կորհնէ նաեւ բաժակը, եւ յետոյ վեր բարձրացնելով կասէ Արե՛ք խմանե՛ք:

Հ. Դպրաց Հայր երկուսն էրգը երգած ժամանակը, քահանայն ինչ աղօթք կրնէ.

Պ. Կանոնին շարունակութիւնը առաջ կըտանի ծածուկ, նոյնպէս պատմական ձեւով եւ այս խօսքերով.

„Եւ գտցն միշտ իւր յիշատակ առնել պատուիրան առանդեաց մեզ բարերար Որդիդ քո միածին. եւ իջեալ խտորին վաղրս մահու մարմնովն՝ գոր իմերմես ընկալաւ յազգակցութիւն, եւ զնիզս դժոխոցն ազարտեալ հորոյդ պապէս, զքեզ միայն ծանոյց ճշմարիտ Աստուած՝ զԱստուածդ կենդանեաց եւ մեռելոց“:

Եւ այս բանս իբրեւ իրեն յիշատակ ընելու պատուիրանու մեզի քո բարերար միածին Որդիդ, եւ մեր մարդկային քնուրբնես առած մարմնովը մահուան ստորին կողմերը իջնալով, եւ դժոխոց նիզերը հզօր գորութեամբ խորտակելով, միայն զքեզ ճանչցուց ճշմարիտ Աստուած, զքեզ որ Աստուած եւ արարիչ եւ կենդանեաց եւ մեռելոց:

Այս միջոցին սուրբ ընծայքը ձեռքն առած՝ կասէ ծածուկ.

„Եւ արդ մեք Տէր ըստ այսմ հրամանատրութեան յառաջ բերեալ գայս խորհուրդ

Եւ արդ մեք Տէր, այս մեզի տրուած հրամանին համեմատ՝ յառաջ բերելով այս քո

փրկական մարմնոյ եւ արեան միաձնի քոյ, յիշեմք զդորա որ վասն մեր գփրկագործ ջարջարանսն, գկենսատու խաբէութիւնն, գերեքօրեայ գրադումն, գերանելի յարութիւնն, գաստուածապէս համարձնումն, գնստիւրն ընդ աշմէ քո, Հայր, գահաւոր եւ գփառաւորեալ գմխանգամ գայուստն խոտովանիմք եւ օրնենք՝:

միաձնիդ փրկական մարմնոյն եւ արեան խորհուրդը, կիշեմք դորա մեզի համար կրած փրկագործ ջարջարանը, կենսատու խաբէութիւնը, յերեքօրեայ բաղումը, երանական յարութիւնը, աստուածապէս համարձնալը, քո աշ կողմդ նստիլը, Հայր Աստուած, ահաւոր եւ փառաւոր միսսանգամ գայուստը կղաւանիմք ու կօրնենք:

Եւ ընծայքը փօքր ինչ բարձրացնելով եւ առ Հայր մատուցանելով՝ կասէ ձայնով. «Եւ զգոյս ինչոյց քեզ մատուցանեմք՝ ըստ ամենայնի եւ յաղագս ամենեցուն». այսինքն քո մեզի ըրած պարգեւդ քեզ կրնծայեմք, ամէն բանի եւ ամենուն համար:

Հ. Ժողովուրդը այս տեսնելով ինչ կասէ. Յնծութեամբ կերգէ միաբան.

„ Յամենայնի օրնենայ եւ Տէր. օրնենմք գքեզ, գովեմք գքեզ. գոհանամք գքեն, աղաչեմք գքեզ Տէր Աստուած մեր՝: Քաջանայն եւս նոյն իմաստով կշարունակեծածուկ իւր աղօթքը.

„ Զքեզ արդարեւ, Տէր Աստուած մեր, գովեմք, եւ րգքեն գոհանամք հանապազ: Որ գաեց արարեր գմերով աւարժանութեամբս պսղիսի ահաւոր եւ անպատում խորհրդոյ կարգեցեր սպասաւորս: Ոչ յաղագս մերոց ինչ բարեգործութեանց, յորոց յոյժ բափուր եմք եւ միշտ ու-

նայն գտանիմք հանապազ: Այլ իքո բազմագեղ ներողութիւնդ ցանգ ապաւինեալ համարձակիմք մերձենալ իսպասաւորութիւն մարմնոյ եւ արեան միաձնի քոյ Տեառն մերոյ եւ փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, որում վայելէ փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ. այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամեն:

Եւ յետոյ խաղաղութիւն կուտայ:

Հ. Երբոր սարկաւազը այն միջոցին, «Աստուծոյ երկրպագեցուի» կասէ, քաջանայն ու Ժողովուրդը ինչ կրնեն.

Պ. Քաջանայն երկրպագութիւն կընէ սեղանը համբուրելով, եւ կիւնգրէ որ Հոգին սուրբ իջնայ սուրբ ընծայից եւ Ժողովրդեան վրայ, «Երկրպագանեմք եւ աղաչեմք եւ խնդրեմք իքեւ, բարեւար Աստուած, առաքեալ իմեզ եւ յառաջի եղեալ ընծայս այս գլխնեկաւորակից քո եւ գեակից սուրբ Հոգիդ». եւ մինչդեռ դպիրները Ժողովրդեան հետ կերգեն «Որդի Աստուծոյ» երգը, քաջանայն զատ զատ երեք երեք անգամ խաչակնքելով սուրբ ընծայից վրայ կասէ.

„ Որով գնաց օրնենալ՝ մարմնիճշմարտապէս արասցես Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի՝:

Անով՝ այսինքն Հոգով սրբով օրնելով այս հացը՝ ճշմարտապէս մարմին ըրէ Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի:

Եւ զբաժակս օրնենալ արիւն ստուգապէս արացցես Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի՝:

„Որով զհացս եւ զգինիս
օրհնեալ մարմին եւ ա-
րիւն ճշմարտապէս արեցեա
Տեառն մերոյ եւ փրկչին Յի
սուսի Քրիստոսի՝ փոխար-
կելով չոգսովդ քով սրբով“:

Անով այս հացս ու զինին
օրհնելով ճշմարտապէս մար-
մին եւ արիւն ըրէ Տեառն
մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի
Քրիստոսի՝ փոխարկելով ա-
ստնք (իմարմին եւ յարիւն
Քրիստոսի) քու սուրբ չո-
գսովդ:

Այս ամէն մէկ խօսքերուն եւ օրհնութեան
ժամանակը սարկաւագը քահանային քովը
կեցած՝ կասէ ցած ձայնով՝ ահիւ եւ դողու-
թեամբ՝ «Ամէն. Օրհնեա Տէր»:

Իսկ քահանայն ձայնով կ'իւրջացնէ աղօթ-
քըն ու կ'ասէ

„Որպէս զի եղիցի սա ամենեցուն մեզ մերձեցելոցս՝ յանդա-
տապարտութիւն եւ իրողութիւն մեղաց“:

Հ. Թէ որ սրբագործութեան խորհուրդը
Առեփ կեռեփ եւ Արքեփ խանակէ ըսած ժամանա-
կը կ'կատարուի, եւ հացն ու գինին կ'փոխար-
կուին իմարմին եւ յարիւն Քրիստոսի, ինչո՞ւ
համար Հոգւոյն սրբոյ կոչման աղօթքին մէջ
արարեալ չըսուիր, իբրեւ յիշատակութիւն ան-
ցելոյն, հապա արասցես՝ իբրեւ ապառնի:

Պ. Հոգւոյն սրբոյ կոչումը ոչ թէ նոր ա-
ղօթք կամ գործողութիւն պէտք է համարիլ
այս տեղւոյ ալ իբրեւ ամբողջացուցիչ մասն
սրբագործութեան աղօթքին, ինչպէս որ
գրեթէ ամենայն խորհուրդք եկեղեցւոյ եւս
Հոգւոյն սրբոյ կոչմամբը կ'կատարուին:

ՅԻՇԱՏԱԿՈՒԹԻՒՆՔ.

Հ. Սրբագործութեան մասն աւարտելէն
ետքը քահանայն եւ գպիւրները ինչ աղօթք-
ներ կ'ընեն.

Պ. Թէ քահանայն եւ թէ ժողովուրդը կ'ըս-
կսին սուրբ պատարագին միջնորդութեամբը
իբրեւ հայցուածները խնդրել յԱստուծոյ,
յիշատակելով ընդհանրապէս եւ մի առ մի
զամենայն հաւատացեալս, զկենդանիս եւ
զհանգուցեալս: Քահանայն ծածուկ կ'ասէ
այս աղօթքը.

„Սովաւ շնորհեա զսէր, զհաստատութիւն եւ զըղծալի
զխաղաղութիւն ամենայն աշխարհի՝ սրբոյ եկեղեցւոյ եւ
ամենայն ուղղափառ եպիսկոպոսաց, քահանայից, սարկա-
ւագաց, բազաւորաց աշխարհի, լշխանաց, ժողովրդոց,
ճանապարհորդելոց, նաւելոց, կապելոց, վտանգելոց, աշ-
խատելոց, եւ որք ի պատեհագմունս բարբարոսաց:

„Սովաւ եւ օղոց շնորհեա զբարեխառնութիւն, եւ անողոց
զպառաքելութիւն, եւ ախտացելոց ի պէտքս ցաւս փութա-
պէս առողջութիւն:

„Սովաւ հանգո զամենեւեան յառաջագոյն ի Քրիստոս
ննջեցեալսն. զնախահարս, զնայրապետս, զմարգարէս,
զառաքեալս, զվկայեալս, զեպիսկոպոսոսնս, զերիցունս,
զսարկաւագունս, եւ զքնաւ ուխտ եկեղեցւոյ քում սրբոյ.
եւ զամենեւեան որք յաշխարհական կարգի՝ զարս եւ զկա-
նայս հաւատով վախճանեալս“:

Եւ կ'իւրջացնէ ձայնիւ ասելով.

„Ընդ որս եւ մեզ այց արաս-
ցես բարերար Աստուած, ա-
ղաչեմք“:

Նոցա հետ մեր վրայ եւս ողոր-
մութեան աջօք նայելը կ'իւրն-
դրեմք, բարերար Աստուած:

Ժողովուրդն ալ կ'ապատասխանէ, «Յիշեալ Տէր, եւ ողորմեա»։ այսինքն՝ յիշէ՛ Տէր քահանային յիշատակած հաւատացեալները, եւ ողորմէ՛ նոցա եւ մեզ առհասարակ։

Հ. Յանուանէ ո՞ր սուրբերը կ'յիշէ քահանայն.

Պ. Ամէնէն գլխաւորները, այսինքն՝ զԱստուածածին սուրբ Կոյսն Մարիամ, զՅովհաննէս Մկրտիչ, եւ զսուրբն Ստեփանոս Նախավկայ։—Եւ այն միջոցին սարկաւազը սեղանին աջակողմը կեցած՝ կ'յիշատակէ սուրբ առ տուն ուրիշ գրեթէ ամենայն սուրբերը՝ թէ՛ խումբ խումբ եւ թէ՛ զատ զատ, մանաւանդ ազգային սուրբերն ու Հայաստանեայց եկեղեցւոյ առաքեալներն ու վարդապետները, եւ առաջին ու գլխաւոր նահատակները։

Հ. Սրբոց յիշատակութիւնը պատարագին մէջ ինչ խորհուրդ ունի.

Պ. ա) եկեղեցին երկրիս վրայ Գրիստոսի սուրբ պատարագը մատուցած ժամանակը, երկնաւոր եկեղեցւոյ՝ այսինքն՝ սրբոց եւ հրեշտակաց հետ եւս կ'միանայ, եւ Գրիստոսի Տեառն մերոյ ձեռքովը զինուորեալ եւ յաղթական եկեղեցիները միաբան կ'մատուցանեն սուրբ պատարագը։

բ) Թէպէտ եւ գիտեմք թէ սուրբերը արդէն երանական կենաց արժանի եղած են

հոգւով, եւ արքայութեան փառքը կ'վայելեն, սակայն սուրբ պատարագին անհուն արդեամբքը թէ՛ նոցա փառքին պատահական յաւելումը կ'խնդրեմք, եւ թէ՛ նոցա մեզ համար ըրած բարեխօսութեան ընդունելի լինելը։—Հին ատենի եկեղեցեաց մէջ, մանաւանդ առ Յոյնս՝ սովորութիւն կար որ սեղանին վրայ երկու գրուածք կ'ազօւէր՝ դիփսիկոն անունով. մէկուն վրայ սրբոց եւ հանգուցեալ երեւելի անձանց անունները կ'գտնուէին գրուած, եւ միւսին վրայ եկեղեցական եւ քաղաքական իշխանաւորք, այսինքն՝ ժամանակին հայրապետները, թագաւորները, իշխանները, եւս եւ մասնաւոր կերպով խնդրողները որ իրենց համար յիշատակութիւն լինի սուրբ պատարագին մէջ։ Եւս սովորութիւնը տեղ տեղ մինչեւ ցայժմ մնացած է առ Յոյնս եւ առ Ռուսո։

Հ. Սարկաւազին յիշած գլխաւոր սուրբերը որո՞նք են.

Պ. Հայաստանեայց եկեղեցւոյ առաջին Լուսաւորիչ Թադեոս եւ Բարսուղիմէոս առաքեալները. սուրբ Հայրն մեր Գրիգոր Լուսաւորիչ, նորա որդիքն ու թառուները, Արիստակես, Վրդաբակես, Յուսիկ Գրիգորիս, Մեծն Ներսէս, Սահակ Պարբէ, Դանիէլ, Խաչ եպիսկոպոս, Մեսրոպ Վարդապետ, Գրիգոր Նարեկացի, Ներսէս Կրայեցի,

որ է Շնորհալին, Յովհան Ռոսնեցի, Գրիգոր Տա-
րեւացի եւ Մովսէս Տարեւացի վարդապետները
եւ Գրիգորիսեանս եւ Ներսիսեանս լոր են գըլ-
խաւորապէս Գրիգոր Վկայաստ եւ Գրիգոր Տը-
ղայ, եւ ուրիշ հովիւք եւ հովուապետք
Հայաստանեայց:

Յետոյ կյիշէ սարկաւազը միանձնացեալ
կրօնաւորները կամ ճգնաւորները. եւ ապա
սուրբ թագաւորները, եւ ընդհանուր ամե-
նայն հաւատացեալները, արք եւ կանայք,
ծերք եւ տղայք, եւ ամէն հասակէ անձինք
որք հաւատով եւ սրբութեամբ իՔրիստոս
ննջեցին:

Հ. Ժողովուրդը ինչ կպատասխանէ այն
յիշատակութեանց.

Պ. Առաջիններուն պատասխան կուտայ՝
«Յիշեա Տէր եւ ողորմեա» ասելով. իսկ վեր-
ջին տանը կպատասխանէ թէ «Բւս ամենայ-
նի եւ յաղագս ամենեցուն». այսինքն՝ ամենայն
խնդրուածոց համար եւ ամենուն համար.
զոր փոքր ինչ առաջ քահանայն եւս ասած է:

Հ. Սրբոց յիշատակութեան ատենը քահա-
նայն ինչ աղօթք կընէ.

Պ. Եկեղեցւոյ համար եւ եկեղեցւոյ առաջ-
նորդաց համար կաղօթէ, եւ յետոյ ձայնիւ
կասէ սրբազան կաթողիկոսին համար.

„ Եւս առաւել զեպիսկոպոսապետն մեր, եւ զպատուական
հայրապետն ամենայն Հայոց զտէր (այս անուն) շնորհեսցես
մեզ ընդ երկայն առուրս ուղիղ վարդապետութեամբ“ (*):

Հ. Սարկաւազը այն միջոցին ինչ կը արդէ:

Պ. Աղօթական ձեւով փառք կուտայ Աս-
տուծոյ Ժողովրդեան կողմանէ ու կասէ.

„ Գոհութիւն եւ փառա-
բանութիւն մատուցանեմք
քեզ Տէր Աստուած մեր՝ վասն
սուրբ եւ անմահ պատարա-
զիս որ իվերայ սրբոյ սեղա-
նոյս, զի զսա մեզ խրբութիւն
կենդանութեան պարգեւե-
ցես: Սովա շնորհեա զտէր՝
զհաստատութիւն եւ զըղծալի
զխաղաղութիւն ամենայն
աշխարհի: Սրբոյ եկեղեցւոյ,
եւ ամենայն ուղղափառ ե-
պիսկոպոսաց: Եպիսկոպո-
սապետին մերոյ եւ պատ-
ւական հայրապետին ամե-
նայն Հայոց Տեառն (այս ան-
ուն) եւ Առաջնորդին մե-
րում (այս անուն) Արհի ե-
պիսկոպոսին. եւ քահանայ-
իս՝ որ զպատարագս մա-
տուցանէ: Եւ վասն զօրու-
թեանց եւ յաղթութեանց քա-

Քեզի գոհութիւն եւ փառք
կմատուցանեմք Տէր Աստ-
ուած մեր՝ այս սուրբ եւ ան-
մահ պատարագիս համար որ
սուրբ սեղանոյս վրայ է, որ-
պէս զի պարգեւես զսա մեր
կենաց եւ վարուցը սուրբ լի-
նելոյն միջնորդ եւ առիթ:
Ասով պարգեւէ մեզի սէր՝
հաստատութիւն հաւատոյ
եւ բոլոր աշխարհիս ցանկա-
լի խաղաղութիւն: (Ասով ո-
ղորմէ) սուրբ եկեղեցւոյ եւ
ամենայն ուղղափառ եպիս-
կոպոսաց, մեր եպիսկոպո-
սապետին եւ պատուական
հայրապետին ամենայն Հայ-
ոց Տէր (այս անուն) Կարու-
ղիկոսին, եւ մեր Առաջնորդ
(այս անուն) Արքեպիսկոպո-
սին, եւ այս քահանայիս որ
այս սուրբ պատարագը կը-

(*) Տաճկաստանի մէջ սովորութիւն է յիշատակել այս
միջոցին նաեւ Կոստանդնուպօլսոյ եւ Երուսաղեմի Սրբա-
զան Պատրիարքները, եւ Ռուսաստանի մէջ՝ Ռուսաց Կայս-
րը եւ նորա օգոստափառ ազգատոհմը: — Նոյն յիշատա-
կութիւնները կկրկնէ նաեւ սարկաւազը Գոհութեան մէջ:

գաւորաց քրիստոնէից եւ իշխանացն բարեպաշտից: Աղաջեսցուք եւ խնդրեսցուք եւ վասն հոգւոցն հանգուցելոց: Եւս առաւել վասն հանգուցեալ բաբունապետացն մերոց, եւ շինողաց սուրբ եկեղեցւոյս, եւ որք ընդ հովանեաւ սորին են հանգուցեալ: Ազատութիւն եղբարց մերոց գերելոց, եւ շնորհ առաջիկայ ժողովրդեանս: Հանգիստ հաւատով եւ սրբութեամբ ի բրիստոս կատարելոցն. եղիցի յիշատակ ի սուրբ պատարագս. աղաջեմք⁴⁴:

մատուցանէ: (Կաղաչեմք) նաեւ քրիստոնեայ բազաւորաց գօրանալուն եւ յաղթող լինելոյն, եւ բարեպաշտ իշխանաց համար: Կաղաչեմք եւ կխնդրեմք նաեւ հանգուցեալ հոգիներուն համար. եւ մանաւանդ մեր հանգուցեալ վարդապետաց եւ առաջնորդաց, եւ այս սուրբ եկեղեցիս շինողներուն, եւ սորա հովանւոյն տակը հանգչողներուն համար: Ազատութիւն (կխնդրեմք) մեր գերի ընկած եղբայրներուն, եւ առաջիկայ ժողովրդեանս շնորհ եւ ողորմութիւն, եւ որոց որ հաւատով եւ սրբութեամբ ի բրիստոս ննջեցին՝ յաւիտեան կան հանգիստ: Ամենուն ալ յիշատակը լինի սուրբ պատարագիս մեջ, կաղաչեմք:

Հ. Քահանայն այն միջոցին որոյ համար կաղօթէ ծածուկ.

Պ. Ժողովրդեան համար ընդհանրապէս, եւ որոյ համար որ կուզէ՝ կամ խնդրած են իրմէ՝ մանաւորապէս:

Հ. Յիշատակութեանց մասը ինչ կերպով կվերջացընէ քահանայն.

Պ. Այս խօսքով օրհնելով զԺողովուրդը.

„Եւ եղիցի ողորմութիւն մեծիս Աստուծոյ եւ Փրկչին մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի ընդ ձեզ ընդ ամենեսեանդ“:

Որում Ժողովուրդն ալ կպատասխանէ. «Ամեն. եւ ընդ հոգւոյդ, փռմն»:

Ճ Ա Շ Ա Կ Ո Ի Մ Ն.

Հ. Ճաշակման մասը ինչ կերպով կսկսի.

Պ. Սարկաւագին այն քարոզովը՝ որով կյորդորէ զԺողովուրդն որ յիշատակեալ սրբոց հետ աղաչանքներ ընեն Աստուծոյ, եւ սուրբ սեղանոյն վրայ մատուցուած պատարագին միջնորդութեամբը Հոգւոյն սրբոյ շնորհք ու պարգեւները խնդրեն, եւ միանգամայն զսուրբ Աստուծածաժին եւ զամենայն սուրբս յիշելով բարեխօս բռնեն:

Հ. Քահանայն այն քարոզին ժամանակն ինչ աղօթք կընէ ծածուկ.

Պ. Այս աղօթքը՝ որ իբր յառաջաբանութիւն է Հայր մերին.

„Աստուած ճշմարտութեան եւ Հայր ողորմութեան՝ գոհանա՞ք զքե՛ն, որ իվեր քան գերանելի նահապետացն, զմեր պարտաւորելոցս առաւել մեծարեցեր ըզրնութիւն: Վասն զի նոցա Աստուած կոչեցար, իսկ մեզ Հայր հաճեցար անուանիլ զբալով: Եւ այժմ Տէր, աղաչեմք զքեզ, զայսպիսի առ իքե՛ն գնորդ եւ պա-

Ո՛վ Աստուած ճշմարտութեան եւ Հայր ողորմութեան, փառք եւ գոհութիւն քեզի, որ մեր մեղաւորացս բնութիւնը աւելի պատուեցիր քան գերանելի նահապետները: Վասն զի դու նոցա Աստուածը կոչուեցար, իսկ մեզի Հայր անուանիլ կամեցար գրութեամբ: Այժմ եւս կաղաչեմք զքեզ Տէր, այս առ պարգեւած նոր եւ պա-

տուական անուանադրութեան շնորհ՝ օր ըստ օրե պայծառացուցեալ ծաղկեցողեզ եկեղեցւոյ քում սրբոյ՝՝ ղեցւոյդ մէջ:

Եւ կվերջացնէ՝ ասելով ձայնիւ.

«Եւ տուր մեզ հաւատարմաբայն բարբառով բաւալ գրեւանս մեր, կարդալ գեղ երկնաւորդ Հայր, երգել եւ ասել»:

Հ. Հայր մեր ղ կասէ.

Պ. Դպիրները կերգեն, եւ նոցա հեռ ժողովուրդը. իսկ քահանայն այն աղօթքը կասէ որ Հայր մերին վերջի խօսքերուն իմաստովը շարագրուած է. երբօր դպիրք կգագրին, ինքը ձայնիւ կասէ Հայր մերին եաքի կտորը. «Զի քո եւ արխայրքիւն եւ գորքիւն, եւ փառք յաւիտեանս. ամեն»:

Հ. Այս Հայր մերին վերջաբանութեանը վերայ ինչ գիտելիք կայ.

Պ. Այս «Զի քո եւ արխայրքիւնը» թէպէտ աւետարանին յունական օրինակներուն մէջ ալ կայ, քայց լատինացւոց թարգմանութեանը մէջ գտնուելուն պատճառաւ՝ ոմանք կարծեցին թէ Յունաց աւետարաններուն մէջ պատարագի խորհրդատետրէն մտեր է՝ Ոսկեբերանի ժամանակէն: Բայց այս կարծիքը անհիմն լինելուն մէկ ապացոյցն է միշտ գտնուելը մեր թարգմանութեանը մէջ՝ որ Ոսկեբերանէն եւս առաջ է:

Հ. Հայր մերէն յետոյ ինչ խնդիրք կընէ քահանայն.

Պ. Խաղաղութիւն տալէն յետոյ կխոնարհի սեղանոյն առջեւը.— ինչպէս որ ժողովուրդըն ալ այն միջոցին ծունկի վրայ կչոքի.— եւ կասէ ծածուկ առ Հոգին սուրբ.

„Որ աղբիւրդ ես կենաց եւ բղխումն ողորմութեան Հոգիդ սուրբ, ողորմեա ժողովրդեանս՝ որ խոնարհեալ երկիրպագանեն աստուածութեանդ քում: Պահեա զոսա ամբողջս. տալաւորեա յոգնոց սոցա զձեւ մարմնոյ ցուցակի, առ ի ժառանգութիւն եւ ի վիճակ հանդերձելոցդ բարեաց:

Հ. Ի՞նչ ասել է այս խօսքը. «Տպաւորեա յոգնոց սոցա զձեւ մարմնոյ ցուցակի».

Պ. Ասել է թէ «Ինչպէս որ այս ժողովուրդը մարմնով խոնարհած՝ երկրպագութիւն կընէ սուրբ խորհրդոյս, տուր որ նոյնպէս խոնարհի քու առջեւդ Հոգւով, եւ ընդունի այն շնորհքներն որք հարկաւոր են յաւիտեանական կենաց ժառանգ լինելու համար»:

Հ. Ի՞նչ ասել է, «Քրիստոսի Յիսուսի Տեւաւք մերով» եւ այլն.

Պ. Այս խօսքը նախընթաց խորհրդական աղօթքին շարունակութիւնն ու վերջաւորութիւնն է, եւ կնշանակէ՝ իձեռն Տեառն մերոյ կամ շնորհօք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

Հ. Սարկաւադը ինչ մտքով կասէ այս միջոցիս «Պոսիտուն».

Պ. Որպէսզի ժողովուրդը ուշադրութեամբ նայի քաջանային վեր բարձրացուցած սուրբ հաղորդութեան, եւ երկրպագութիւն ընէ:

Հ. Քաջանայն սուրբ խորհուրդը բարձրացուցած ժամանակն ինչ կասէ.

Պ. «Խարութիւն արքոյ». կամ որ նոյն է (ըստ այլ ձեռագրաց) «Սրբութիւն արքոյ». այսինքն այս սուրբ խորհուրդը ամենասուրբ մարմին եւ արիւն է Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

Հ. Ժողովուրդը ինչ կերպով կընէ երկրպագութիւնը.

Պ. Այս սրտաշարժ խօսքերս ասելով դուրաց բերնովը. «Միայն սուրբ միայն Տէր, Յիսուս Քրիստոս իմաստ Աստուծոյ Հօր». այսինքն դու միայն ես Տէր մեր՝ Յիսուս Քրիստոս իմառս Հօր Աստուծոյ:

Հ. Քաջանայն ինչ կերպով կընծայէ սուրբ պատարագը ամենասուրբ Երրորդութեան.

Պ. Առաջ երից անձանց զատ զատ օրհնութիւն կուտայ՝ ասելով, Օրհնեալ Հայր սուրբ Աստուած հշնարիս. — Օրհնեալ Որդիդ սուրբ Աստուած հշնարիս. — Օրհնեալ Հոգիդ սուրբ Աստուած հշնարիս: Յետոյ առ ամենասուրբ Երրորդութիւնն կասէ. Օրհնութիւն եւ փառք Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն արքոյ. այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւի-

տեանց. ամեն: Դպիրներն ալ կկրկնեն նոյն փառատրութիւնը երգով:

Հ. Այն միջոցին քաջանայն ինչ աղօթք կընէ ծածուկ.

Պ. Կինգրէ ի Քրիստոսէ շնորհք իրեն եւ բոլոր ժողովրդեան՝ որ արժանապէս հաղորդութիւն նորա անարատ մարմնոյն եւ պատուական արեանը, ասելով

„Նայեաց Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս լերկնից խորութենէ քումմէ: Եւ յարոոյ փառաց բազառութեան քոյ: Եկ իսրբել եւ իկեցուցանել զմեզ, որ ընդ Հօր նստիս եւ աստ պատարագիս: Արժանի արա տալ մեզ յանարատ մարմնոյ քումմէ եւ իպատուական արեանէ, եւ իձեռս մեր ամենայն ժողովրդեանս“:

Յետոյ երկրպագութեամբ կհամբուրէ սեղանը, եւ սուրբ մարմինը կառնու ամբողջ կընկղմէ անապական արեանը մէջ՝ ի նշան սուրբ մկրտութեան քրիստոնէիցս, եւ կասէ.

„Տէր Աստուած մեր որ կոչեցեր զմեզ յանուն միածնի Որդւոյ քո քրիստոնեայս, եւ շնորհեցեր մեզ մկրտութիւն հոգեւոր աւագանաւ իրողութիւն մեղաց, եւ արժանի արարեր զմեզ հաղորդիլ սուրբ մարմնոյ եւ արեան Միածնի քո: Եւ այժմ աղաքեմք զքեզ Տէր, արա զմեզ արժանի ընդունել գտօրը խորհուրդս զայս մեզ իմեղաց բողոքիս. եւ գոհութեամբ փառաւորել զքեզ ընդ Որդւոյ եւ ընդ սրբոյ Հոգւոյդ. այժմ եւ“:

Հ. Ի՞նչ խորհուրդ ունի քաջանային գառնալը առ ժողովուրդն՝ սուրբ Խորհուրդը ձեռքը բռնած.

Պ. Ինչպէս որ այն միջոցին ասած խօսքերէն եւս կտեմնուի, այն գեղեցիկ արարողութեան միտքն է՝ շարժել ժողովրդեան ջերմեռանդութիւնը առ սուրբ Խորհուրդն եւ հաղորդուելու փափաքը յորդորել:

Հ. Ո՞րն են այն խօսքերը.

Պ. ,, Իսուրբ իսուրբ պատուական մարմնոյ եւ յարենէ Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի ճաշակեցուք սրբութեամբ, որ իջեալ իյերկնից բաշխի իմիջի մերում: Սա ե կեանք, յոյս, յարութիւն, քաւութիւն եւ բողոքիւն մեզաց: Սաղմոս ասացէք Տեառն Աստուծոյ մերոյ. սաղմոս ասացէք երկնաւոր բազաւորիս մերում անմահի, որ նստի իկառս քրովբեականս“ (*):

Հ. Քահանային եւ ժողովրդեան սուրբ խորհուրդը ճաշակելը կամ հաղորդուելը ինչ արարողութեամբ կլինի.

Պ. Առաջ սարկաւազը կը քարոզէ քահանային ետքի խօսքերուն իմաստովը թէ

,, Սաղմոս ասացէք Տեառն Աստուծոյ մերոյ, ղպիրք, ձայնիս քաղցրութեամբ գերգս հոգեւորս: Զի սմա վայելեն սաղմոսք եւ օրհնութիւնք, ալելուք եւ երգք հոգեւորք: Պաշտօնեայք, հանդերձ երգովք սաղմոս ասացէք, եւ զՏէր յերկինս օրհնեցէք“:

Դպիրները կերգեն այս հին եւ գեղեցիկ երգը.

(*) Հին եւ ընտիր գրեգորաց մէջ այսպէս կկարդացուի. « Սա ե կեանք, յոյս յարութեան, քաւութիւն եւ բողոքիւն մեզաց » բայց սովորական ընթերցուածին իմաստն ալ նոյն ե:

,, Քրիստոս պատարագեալ՝ բաշխի իմիջի մերում. ալելուիս:

,, Զմարմին իւր տայ մեզ կերակուր, եւ սուրբ գարինն իւր ցօղի իմեզ. ալելուիս:

,, Մատիք առ Տէր եւ առեք զյոյս. ալելուիս:

,, Ճաշակեցէք եւ տեսէք զի քաղցր է Տէր. ալելուիս:

,, Օրհնեցէք զՏէր յերկինս. ալելուիս:

,, Օրհնեցէք զնա իբրարձոնս. ալելուիս:

,, Օրհնեցէք զնա ամենայն հրեշտակք նորա. ալեւ:

,, Օրհնեցէք զնա ամենայն զօրութիւնք նորա. ալեւ“:

Իսկ քահանայն նոյն միջոցին սուրբ մարմինը ձեռքը բռնած՝ կասէ.

Զոր օրհնութիւն կամ զոր զօհոթիւն իվերայ հացիս եւ բաժակիս ասամցուք: այլ Յիսուս, գրեզ միայն օրհնեմք հանդերձ Հարբլ եւ ամենատուրք եւ բարեբար Հոգովդ. այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից: ամեն“:

Յետոյ չորս կտոր կրեկանէ եւ բաժակին մէջ կձգէ՝ ասելով. «Լուռնն Հոգւոյն արքոյ»:

Հ. Այս խօսքին իմաստն ինչ է.

Պ. Երկու նշանակութեամբ կրնայ հասկըցուիլ. մէկը այս՝ թէ »Սուրբ պատարագին խորհուրդը այս տեղ Հոգւոյն սրբոյ ազգեցութեամբը կատարումը կառնուլ«: Միւսն ալ այս՝ թէ «Ինչպէս որ Քրիստոս Տէրն մեր խաչին վրայ Ամենայն ինչ կասարեալ է ասելով՝ խոնարհեցոյց գլուխն ու աւանդեց սուրբ հոգին, նոյնպէս եւ այժմ՝ խորհրդական մահուամբ կկատարուի Հոգւով սրբով խաչին վրայ մատուցած պատարագը“:

Հ. Քահանայն ինչ պատրաստութիւն կընէ ճաշակուելու համար.

Պ. Առաջ երեք աղօթք կասէ առանձնաբար առ Հայր եւ Որդին միածին. յետոյ ինքզինքը կտեառնադրէ, սուրբ Հաղորդութենէն կխընդրէ իրեն՝ ժողովրդեան եւ բոլոր աշխարհիս համար զանազան շնորհք եւ ողորմութիւն, եւ իւր թշնամիներուն ու զինքը ատուներուն մեղացը թողութիւն, եւ ահիւ եւ դողութեամբ կճաշակէ սուրբ մարմնէն եւ բաժակէն ասելով.

„Հաւատով հաւատամ յամենասուրբ Երրորդութիւնդ ի Հայր եւ Որդի եւ ի Հոգի սուրբ: Հաւատով ճաշակեմ զսուրբ եւ զկենդանաբար եւ զփրկագործ մարմինս քո Քրիստոս, Աստուած իմ Յիսուս, իրողութիւն մեղաց իմոց: Հաւատով ըմպեմ զսրբաբար եւ զմաքրիչ արիւնս քո Քրիստոս, Աստուած իմ Յիսուս, իրողութիւն մեղաց իմոց: Մարմին քո անապական լիցի ինձ իկեանս: Եւ սուրբ արիւն քո իքսուորիւն եւ իրողութիւն մեղաց“:

Հ. Սարկաւազն ալ կճաղորդուի թէ ոչ.

Պ. Ըստ կարգին պէտք է քահանայէն ետքն ալ սարկաւազը հաղորդուի, թէպէտ եւ այժմ՝ շատ տեղ այս գովելի սովորութիւնը դադրած է.

Հ. Ժողովուրդը ինչ կերպով կճաղորդուի.

Պ. Սարկաւազը բարձր ձայնով կասէ ժողովրդեան՝ վարագոյրը բանալով. «Երկխոյն եւ հաւատով յառաջ մտախի եւ սրբութեամբ հաղորդեալսք»:

Դպիրները պատասխան կուտան սաղմոսին խօսքերը. «Աստուած մեր եւ Տէր մեր երեւեցաւ մեզ. օրհնեալ եկեալ անուանք Տեսուն»:

Եթէ արժանաւորը կան՝ կճաղորդուին, եւ այն միջոցին դպիրները խորհրդաւոր շարական կամ տաղ մը կերգեն:

Յետոյ քահանայն սուրբ ընծայիւք կխաչակնքէ ժողովրդեան վրայ ու կասէ.

„Կեցո Տէր գծողովորդս քո, եւ օրհնեալ գժառանգութիւնս քո. հովուեա եւ բարձրացո զսոսա յայսմճեալ մինչեւ յաւիտեան“:

ԳՈՇՈՒԹԻՒՆ.

Հ. Ճաշակմանէն ետեւ ինչ արարողութիւն կայ.

Պ. Վարագոյրը, մանաւանդ փոքր վարագոյրը (ուր որ կայ) կքաշուի, եւ քահանայն առանձին, դպիրքն ալ երգով գոհացողական աղօթքներ կընեն, ինոյն յորդորուելով եւ սարկաւազին խօսքերէն.

Հ. Դպիրներուն երգած առաջին գոհու. թիւնը սրն է.

Պ. „Լցաք իբարութեանց քոց Տէր, ճաշակելով զմարմին քո եւ զարիւն. փառք իբարձունս կերակրողիդ զմեզ: Որ հանապազ կերակրես զմեզ, առաքեա իմեզ զհոգեւոր քո զօրհնութիւնդ. փառք իբարձունս կերակրողիդ զմեզ“:

Հ. Քահանայն ինչ աղօթք կընէ ծածուկ.

Պ. Գոհանամբ գրեն հայր ամենակալ, որ պատրաստեցեր մեզ նաւահանգիստ սուրբ զեկեղեցի, տաճար սրբութեան, ուր փառարանի սուրբ երրորդութիւնդ. ալելուիա:

„ Գոհանամբ գրեն Քրիստոս բազաւոր՝ որ պարգեւեցեր մեզ կենդանութիւն կենարար մարմնով եւ արեամբ քով սրբով շնորհեա գթաութիւն եւ զմեծ գողորմութիւն. ալելուիա:

„ Գոհանամբ գրեն Հոգիդ ճշմարիտ, որ նորոգեցեր սուրբ զեկեղեցի. անարատ պահեա հաւատով երրորդութեանդ, յայսմնետէ մինչեւ յաւիտեան. ալելուիա“:

Հ. Սարկաւազը ինչ խօսքերով կյորգորէ գոհովուրդը իգոհացողութիւն.

Պ. „ եւ եւս խաղաղութեան գՏեր աղաչեսցուք: Եւ եւս հաւատով ընկալեալք յաստուածային սուրբ՝ յերկնային՝ յանմահ՝ յանարատ եւ յանապական խորհրդոյս, գՏեառնէ գոհացարուք“:

Հ. Դպիրներուն երգած երկրորդ գոհութիւնը սրն է.

Պ. „ Գոհանամբ գրեն Տէր, որ կերակրեցեր զմեզ յանմահական սեղանոյ քո, բաշխելով զմարմինդ եւ զարիւնդ իփրկութիւն աշխարհի եւ կեանք անձանց մերոց“:

Հ. Պատարագին վերջին հանդիսաւոր ազօթքը սրն է.

Պ. «Որ օրհնես զայնոսիկ» ազօթքը, զոր վարագուրին բացուելէն ետեւ կասէ քահանայն՝ սուրբ աւետարանը ձեռքը բռնած.

„ Որ օրհնես զայնոսիկ՝ Պոսն որ գրեզ օրհնողները որք օրհնեն գրեզ Տէր, եւ սուրբ առնես զյուսացեալս իքեզ. կեցո գծողովուրդս քո իքեզ զրած են, փրկէ քու

եւ օրհնեա գծառանգութիւնս քո. զյրումն եկեղեցւոյ քո պահեա: Սրբեա զսոս որք ողջունեցին սիրով զվայելչութիւն տան քո: Դու զմեզ փառաւորեա աստուածային զօրութեամբ քով, եւ մի բողոս զյուսացեալս իքեզ: Զխաղաղութիւն քո պարգեւեա ամենայն աշխարհի, եկեղեցեաց, քահանայից, բազաւորաց քրիստոնէից, եւ զինուորեալ մանկանց նոցա եւ ամենայն ժողովրդեանս: Զի ամենայն տուրք բարիք եւ ամենայն պարգեւք կատարեալք իվերոստ են իջեալ առ իքեն, որ եւ Հայր լուսոյ, եւ քեզ վայելէ փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ. այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամեն“:

Ժողովուրդդ եւ օրհնէ քու ժառանգութիւնդ. քու եկեղեցիդ ամբողջ եւ անասան պահեա: Սրբէ եւ մաքրէ իմեղաց այս քու ժողովուրդդ որ սիրով եկաւ ողջունեց քու տաճարիդ փառաւորութիւնը: Դուսն փառաւորէ զմեզ քու աստուածային զօրութեամբդ. եւ ձեռքի մի բողոս զմեզ՝ որ քու վրա զրած եմք մեր յոյսը: Քու խաղաղութիւնդ պարգեւէ բոլոր աշխարհիս, եկեղեցիներուն, քահանաներուն, քրիստոնեայ բազաւորներուն եւ նոցա զինուորներուն եւ բովանդակ այս ժողովրդեան: Վասն զի ամեն տեսակ բարի տուրք եւ ամենայն կատարեալ պարգեւք քեզմեն կիջնեն, այսինքն վերեն, ով Հայրդ լուսոյ, եւ քեզ կվայելէ փառք, եւ ալն:

Հ. Դպիրները ինչ երգով կվերջացնեն իրենց փառաբանութիւնները.

Պ. Սաղմոսին այս տունը երեք անգամ կըրկնելով «Եղիցի ակուն Տեսուն օրհնեալ յայսմնեհ ձիւնչեւ յաւիտեան»:

Հ. Ի՞նչ կնշանակեն քահանային այն խօսքերն որ կասէ՝ առ ժողովուրդը գառնալով.

„ Կատարումն օրինաց եւ մարգարեից դու ես Քրիստոսս Աստուած Փրկիչ մեր, որ լցեր զամենայն հայրական տնօրէնութիւնս քո. լից եւ զմեզ Հոգւովդ քով սրբով:“:

Պ. Ասել կուզէ թէ «Սուրբ պատարագը այն ատեն արժանապէս մատուցած կլիինիմք՝ երբոր Հոգւով սրբով, եւ նորա ամենայն շնորհներովը լցուիմք. ուստի զայն կխնդրեմք քեզմէ Քրիստոս Փրկիչ մեր».

Հ. Վերջին աւետարանին ընթերցմունքը ինչ խորհուրդ ունի.

Պ. Թէպէտ եւ այն աւետարանը պատարագին հետ անմիջական կապակցութիւն մը չունի, բայց ինչպէս որ եկեղեցական պաշտամանց եւ խորհրդակատարութեանց մեծ մասը աւետարանով կվերջանան, նոյնպէս եւ սուրբ պատարագը աւետարանով կվերջացնեմք, որ իմացուի թէ Քրիստոսի Տեառն մերոյ կենարար վարդապետութեամբը կըսկսիմք եւ կաւարտեմք մեր ամենայն հոգեւոր գործերն ու աղօթքները:

Հ. Ինչո՞ւ համար սովորաբար իբրեւ վերջին աւետարան՝ Յովհաննու առաջին գլուխը կկարդացուի.

Պ. Գլխաւորապէս մէջի այն խօսքին համար որ կասէ. «Եւ Բանն մարմին եղեւ եւ բնակեաց իմեզ». որ կնշանակէ թէ կհաւատամք որ Բանն Աստուած, որ յարգանքի ամենա-

սուրբ Կուսին մարմին եղաւ, այսինքն մարգարեալաւ ու մեր մէջ բնակեցաւ, նոյն կուսածին մարմնովը պատարագեցաւ իխաչին, եւ պատարագի խորհրդովը ամէն անգամ կնորոգուի նորա ներկայութիւնը մեր մէջ, ինչպէս որ այսօր եւս նորոգուեցաւ:

Հ. Ժողովուրդը ինչ կերպով կարձակուի.

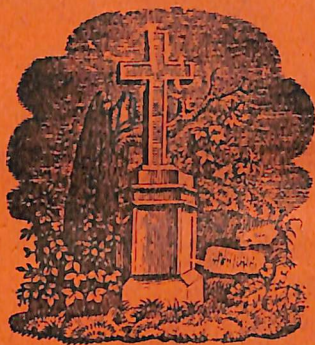
Պ. Սարկաւագին քարոզութեամբը քահանային օրհնութիւնն ընդունելէն ետեւ՝ կմտենայ կհամբուրէ նորա ձեռքի սուրբ աւետարանը ինչան հաւատոյ, եւ ապա օրհնեալ նշխարէն մաս մը կառնու ու կերթայ վառք եւ գոհութիւն տալով Աստուծոյ: Այն միջոցին գպիրքը կերգեն «Իսկր պարծեսցի ակնն իմ» սաղմոսը, կամ ուրիշ խորհրդաւոր տաղ մը: Իսկ քահանայն բոլոր ժողովուրդը արձակելէն ետեւ կգառնայ գէպ խեղանք, երեք անգամ երկրպագութիւն ընելով կասէ. «Տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս, ողորմես ինձ». եւ կերթայ աւանդատունը, զգեստները կհանէ:



Յ Ա Ն Կ Գ Լ Խ Ո Յ

	Էջ.
Նախագիտելիք	1
Զգեստք	3
Ժամուց կամ Յիշելիք	6
Աւուրք եւ ժամ Պատարագին	—
Ընդհանուր կարգ եւ աղօթք Պատարագին	8
Աղօթք զգեստաւորութեան քանանային	10
Սկզբնաւորութիւն Պատարագին	18
Սպաս ղնել եւ խնկարկութիւն	24
Ժամամուտ	31
Երեքսրբեան փառարանութիւն	35
Ընթերցում, Աւետարան եւ Հաւատամք	40
Վերաբերութիւն	48
Ողջոյն	57
Մըրագործութիւն	61
Կանոն Պատարագի	66
Յիշատակութիւն	73
Ճաշակումն	79
Գոհութիւն	87





Դիմել 50 ֆոփ. արծաթ.



0007500
0007500

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0027500

